Nr 17.

Ankom till riksdagens kansli den 12 maj 1923 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner med förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion nr 112, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *Lindhagen* hemställt, att riksdagen ville för sin del antaga ett i motionen formulerat förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal.

Detta förslag överensstämmer väsentligen med ett lagförslag i enahanda ämne, som av jordkommissionen avlämnats till statsrådet och chefen för justitiedepartementet medelst en den 10 januari 1923 dagtecknad skrivelse, däri av kommissionen hemställts om avlåtande av proposition till innevarande års riksdag med det i skrivelsen innefattade lagförslaget. Jordkommissionens berörda förslag har, enligt vad utskottet inhämtat, ännu icke blivit föremål för något Kungl. Maj:ts beslut i ämnet.

De båda lagförslagens ordalydelse återgives här nedan (sid. 6 o. f.).

I sammanhang med förenämnda motion har utskottet till behandling förehaft tvenne likaledes till lagutskott hänvisade motioner i enahanda ämne, nämligen dels motionen nr 111 i första kammaren av herr *Möller* och dels en därmed lika lydande motion nr 143 i andra kammaren av herrar *Nilsson* i Tånga och *Eriksson* i Grängesberg, i vilka båda motioner likaledes hemställts, att riksdagen ville för sin del antaga ett i motionerna formulerat förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal.

Det med sistnämnda motioner framlagda lagförslaget överensstämmer — frånsett vissa däri angivna tider — i allo med det förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal, vilket framlades för fjolårets riksdag genom Kungl. Maj:ts proposition nr 72.

Lydelsen av senast berörda båda lagförslag återgives här nedan (sid. 6 o. f.).

Beträffande de skäl, som motionärerna anfört till stöd för sina respektive förslag, hänvisas till motionerna.

Medelst nu ifrågavarande motioner har förslag till lag uti förevarande ämne fjärde året å rad förelagts riksdagen.

Det av herrar Möller samt Nilsson och Eriksson framlagda lagförslaget är, såsom förut nämnts, med undantag för vissa däri angivna tider, lika lydande med det i fjolårets proposition innefattade förslaget, vilket åter till sin avfattning i allo sammanfaller med de vid de två föregående riksdagarna — 1920 medelst proposition och 1921 genom motion av herr Lindhagen — framlagda förslagen. Till grund för samtliga dessa förslag ligger ett av jordkommissionen den 21 januari 1920 avgivet förslag till lag i ämnet.

Jordkommissionens senaste, med herr Lindhagens nu förevarande väsentligen överensstämmande förslag skiljer sig däremot i vissa delar från det tidigare lagförslaget. Nyheterna bestå huvudsakligen i *dels* en förtydligande utvidgning av de utarrenderade fastigheter, som med hänsyn till ägarnas beskaffenhet avses att falla under lagen, *dels* införande av jämväl en minimistorlek å de arrenden, som avses att inbegripas under lagen, och *dels* en föreskrift om de under lagen fallande arrendenas automatiska förlängning med vissa förbehåll, under det att enligt de tidigare förslagen arrendeförlängning endast skulle ifrågakomma på vederbörlig framställning därom av respektive arrendatorer. Motiveringen är ock i andra avseenden till innehållet delvis omlagd.

Denna jordkommissionens framställning har utskottet ansett sig böra foga såsom bilaga till detta betänkande (*bil. A* sid. 1—20). Av densamma inhämtas *dels* en redogörelse för ärendets tidigare behandling i riksdagen (sid. 1—2), *dels* kommissionens särskilda skäl för de olika föreslagna stadgandena (sid. 3—13) och *dels* de skiljaktigheter, som inom kommissionen i ärendet förekommit (sid. 16—20). Beträffande dessa skiljaktigheter må här nämnas, att medan av kommissionens medlemmar herrar Lindhagen, Ingeström, Johansson i Uppmälby, Pettersson i Hällbacken och Wohlin enat sig om en framställning till regeringen med hemställan, att lagförslag i ämnet måtte föreläggas innevarande års riksdag, herrar Ehrenborg och Jansson i Edsbäcken ansett, att kommissionen för sin del ej bort vidare taga något särskilt initiativ i frågan. Kommissionens återstående ledamot herr Olsson i Kullenbergstorp har ej närvarit vid frågans behandling inom kommissionen.

En viktig olikhet i frågans läge nu gent emot föregående tillfällen ligger däri, att jordkommissionen numera avlämnat sitt betänkande

rörande bland annat de lagstiftningsfrågor, som närmast beröras av den ifrågasatta provisoriska lagstiftningen, nämligen den sociala arrendelagen och en lag om avlösning av vissa jordbruksarrenden m. m. En kort framställning av huvudgrunderna i jordkommissionens betänkande i berörda delar jämte den med dem sammanhängande vanhävdslagen är fogad såsom bilaga vid detta utlåtande *(bil. B.* sid. 21—33.)

Utskottets yttrande.

Jordkommissionen har såsom skäl för den ånyo ifrågasatta provisoriska lagstiftningen om förlängning av vissa arrendeavtal i första rummet betonat den av jordägarna föranledda fortgående minskningen uti arrendetiden över hela linjen och särskilt tidens nedsättning i stor utsträckning ända till allenast ett år. Därigenom kan vållas en betydande nationalförlust i följd av att intresset för jordbrukets upprätthållande i gott stånd förminskas. Därmed ökas också tidpunkterna för arrendenas upphörande och således även tillfällena till arrendenas godtyckliga höjande samt arrendatorernas uppsägningar av allehanda anledningar. Likaså vidgas på ett hotande sätt möjligheterna att förekomma en väntad lagstiftning om avlösning av arrendejordbruk genom möjligheten att påtvinga arrendatorerna inköp av jordbruket i ett otillräckligt skick och på obilliga villkor vid äventyr att det eljest säljes till andra. Ju oftare arrendetiderna utgå, desto oftare erbjuda sig ock tillfällen till arrendejordbruks nedläggande eller sammanläggande med annat jordbruk för att undgå de väntade lagstiftningarna. Den nu ifrågasatta lagstiftningen avser således att utgöra ett provisoriskt skydd dels för jordbruket såsom sådant, dels för arrendatorerna i avvaktan på den definitiva skyddslagstiftningen genom en social arrendelag och en lag om avlösning av arrendejordbruk och dels för den tillämnade lagstiftningens effektivitet. I den mån tidpunkten nalkas för den definitiva lagstiftningens tillkomst, ju mer kunna ock försök till dess förekommande befaras och ju mer framträder även behovet av den provisoriska lagstiftningen.

Lagutskottet delar i det väsentliga dessa av erfarenheterna alltför väl bestyrkta synpunkter och *anser* därför *en arrendeförlängningslag nu vara av behovet synnerligen påkallad.*

Beträffande *lagens omfattning* anser sig utskottet emellertid icke kunna tillstyrka att, såsom i de tidigare förslagen och även i jordkommissionens senaste förslag skett, låta lagen under angivna förutsättningar gälla icke blott bolag, ekonomiska föreningar och enskilda spekulanter utan ock enskilda godsägare. Utskottet är visserligen icke berett att på något sätt binda sig vid någon kommande definitiv lag-

stiftning och dess utformande i detaljerna. Men utskottet finner icke minst av nämnda skäl försiktigheten bjuda, att i en provisorisk arrendeförlängningslag allenast medtagas de uppenbarligen mest trängande fallen. Det är upplyst, att de kortvarigaste arrendeavtalen förekomma företrädesvis på bolagens arrendegårdar. Därför bör provisoriet enligt utskottets mening inskränkas till bolagens arrendejordbruk, med vilka norrlandslagstiftningen och dess utgreningar ock plägat jämnställa jordbruk, tillhöriga ekonomiska föreningar och enskilda spekulanter. Ehuru utskottet, som sagt, ej vill taga ståndpunkt till en definitiv lagstiftning, talar dock till stöd för utskottets nämnda uppfattning även den omständigheten, att inom jordkommissionen fyra ledamöter uttalat sig i fråga om såväl arrendelagstiftningen som lagstiftningen om avlösning av arrendejordbruk, för att desamma böra väsentligen röra endast bolags, ekonomiska föreningars och spekulanters arrendejordbruk samt endast i ringare och mildare omfattning även godsägares arrendejordbruk.

Med denna uppfattning bortfaller tanken att, såsom skedde i ett vid 1922 års riksdag framfört förslag i enahanda riktning, låta en arrendeförlängningslag omfatta — utom bolags, ekonomiska föreningars och spekulanters utarrenderade jordbruk — jämväl motsvarande jordbruk tillhörande fideikommiss. Jordkommissionen anmärker med rätta, att ingen anledning förefinnes att i denna lagstiftning skilja mellan innehavare av fideikommiss och andra enskilda godsägare. Snarare kan, yttrar kommissionen, sägas, att då fideikommissarie ej äger försälja en arrendegård utan statsmaktens tillstånd, så ligger häri en större trygghet för fideikommissarrendatorer än som tillkommer arrendatorer under andra gods.

Däremot får utskottet tillstyrka, att, till skillnad från föregående förslag, även sättes en *minimistorlek för de arrendebruk,* som böra ingå under lagen. Norrlandslagen innehåller en sådan bestämmelse och i jordkommissionens förslag liksom jämväl i de särskilda yttrandena till betänkandet förordas en sådan minimigräns. Det saknas fog för att under arrendeförlängningslagen inbegripa sådana små arrendejordbruk, som i själva verket äro att betrakta såsom en förmån uti ett arbetsavtal om industriellt arbete eller jordbruksarbete. Såsom minimigräns synes lämpligen kunna väljas den, som föreslagits av jordkommissionen.

Beträffande frågan om *arrendekontraktens automatiska förlängning* utan något arrendatorns initiativ vill utskottet ingalunda förneka, att åtskilliga skäl kunna, på sätt jordkommissionen anfört (bil. A sid. 8—10), framläggas därför. I Finland har ock såväl vid det av kommissionen åberopade tillfället (1915) som ock i sammanhang med lantdagens an-

tagande (1908) av förordningen om lega av torp, landbolägenhet och backstuguområde en automatisk förlängning av gällande legoavtal ägt rum (bil. A sid. 10—11 och bil. B sid. 23).

Utskottet kan emellertid ej förorda detta förslag. Redan den omständigheten, att utskottet ej kunnat förorda en arrendeförlängning i hela den tidigare avsedda omfattningen, försvagar motiven för att även i sådan händelse inlåta sig på en automatisk förlängning. Så som denna fråga uppenbarligen enligt erfarenheten ligger i riksdagen, är det framför allt angeläget, för vinnande åtminstone av något, att samla sig på en linje, som dock bör kunna tillgodose det nödvändigaste. Utskottet är nämligen förvissat om, att de arrendatorer, som verkligen känna sig hotade av de korta arrendetiderna eller av sina kontrakts utlöpande i övrigt före den väntade definitiva lagstiftningens tillkomst, skola i stor utsträckning och särskilt då de äro organiserade icke tveka att begagna sig av lagen och även finna utvägar därtill.

Det förtydligande — innefattande tillika en viss utvidgning av lagens omfång — som återfinnes i *1 § 2 mom.* första stycket av *jordkommissionens förslag* har måhända skäl för sig. För den ifrågavarande lagstiftningens praktiska syfte har detta dock säkerligen ej någon avsevärd betydelse, och utskottet tror därför det i sakens nuvarande läge vara tryggast att hålla sig till den förut föreslagna formuleringen, mot vilken någon erinran tidigare ej rests. Däremot får utskottet tillstyrka det i andra stycket av samma moment ifrågasatta, från gällande norrlandslagstiftning hämtade tillägget.

Beträffande 12 § är den enligt de skilda förslagen däri upptagna undantagsbestämmelsen icke erforderlig efter den begränsning av lagens omfattning till att gälla enbart bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter, som av utskottet i det föregående föreslagits. Däremot har utskottet ansett lämpligt här inrymma en undantagsbestämmelse till förmån för egnahemsrörelsen, på sätt den förordade lagtexten närmare utvisar.

Uti jordkommissionens betänkande hava olika förslag framkommit rörande den sociala arrendelagens tillämpning å *avtal, som upprättats före den nya lagens trädande i kraft.* Det har sålunda ifrågasatts, att den nya lagen skall bliva gällande i sin helhet på alla äldre avtal eller på vissa av dem och i varje fall bliva gällande på alla äldre kontrakt för den återstående arrendetiden, såvitt rörer rätt till nyodling och rätt till ersättning för jordförbättringar. Huru denna sak än ordnas, varom utskottet ej är i tillfälle att nu bilda sig någon mening, är det dock uppenbart, att en arrendeförlängning, intill dess den nya lagstiftningen

kommer till stånd, skall faktiskt och moraliskt i flera avseenden både stödja arrendatorerna och öka utsikterna till vinnande av effektivitet åt den nya lagstiftningen. En särskild förmån av arrendeförlängningslagen är, att den bereder tillfälle till prövning även till arrendatorernas förmån av arrendevillkor, som under kristiden med dess låga penningvärde tillkommit.

På grund av vad sålunda anförts hemställer utskottet,

att riksdagen med anledning av förevarande motioner ville för sin del antaga utskottets nedanstående förslag till

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)	*(Kungl. Majts förslag år 1922 [prop. nr 72] jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Erikssons motioner innefattade förslaget.)*	*(Utskottets förslag.)*

Lag

om förlängning av vissa arrendeavtal.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.	1 §.	1 §.
1 mom. Har torp eller annan till huvudgård hörande jordbrukslägenhet eller ock hemman, som lyder under huvudgård, innan denna lag trätt i kraft, upplåtits till brukande mot lega, och gäller avtalet för viss tid, skall, där arrendetiden utgår före den 1 januari *1928,* arrendetiden varda förlängd till och med den dag under nämnda år, som motsvarar den, å vilken avtalet eljest skolat upp-	*1 mom.* Har torp eller annan till huvudgård hörande jordbrukslägenhet eller ock hemman, som lyder under huvudgård, innan denna lag trätt i kraft, upplåtits till brukande mot lega, och gäller avtalet för viss tid, skall, där arrendetiden utgår före den 1 januari, *1925*[1] *efter påfordran av arrendatorn* arrendetiden varda förlängd till och med den dag under nämnda år, som motsvarar den, å vilken	*1 mom.* Har torp eller annan till huvudgård hörande jordbrukslägenhet eller ock hemman, som lyder under huvudgård, *där huvudgården äges av bolag eller ekonomisk förening,* innan denna lag trätt i kraft upplåtits till brukande mot lega, och gäller avtalet för viss tid, skall, där arrendetiden utgår före den 1 januari *1928, efter påfordran av arrendatorn* arrendetiden varda förlängd till och med

[1] I herrar Möllers m. fl.:s förslag: »*1927*»

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)	*(Kungl. Maj:ts förslag år 1922 [prop. nr 72] jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Erikssons motioner innefattade förslaget.)*	*(Utskottets förslag.)*
höra att gälla.	avtalet eljest skolat upphöra att gälla.	den dag under nämnda år, som motsvarar den, å vilken avtalet eljest skolat upphöra att gälla.
2 mom. Lag samma, som i 1 mom. sägs, vare därest upplåtelse, som där omförmäles, avser jord, som äges av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller ock av enskild person, som ej är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma, samt uppenbarligen besitter fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen.	*Lag samma vare, därest upplåtelse som ovan sägs avser annan jord, vars ägare uppenbarligen innehar jorden eller fastighet, varav den utgör del, huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen utan att, om han är enskild person, vara mantalsskriven å ifrågavarande fastighet eller å fastighet, som därmed är i sambruk.*	*Lag samma vare, därest upplåtelse som ovan sägs avser annan jord, vars ägare uppenbarligen innehar jorden eller fastighet, varav den utgör del, huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen utan att, om han är enskild person, vara mantalsskriven å ifrågavarande fastighet eller å fastighet, som därmed är i sambruk.*
I samma ägares hand befintliga, genom ägostyckning eller jordavsöndring skilda områden av samma hemman skola vid bedömande av dennes skyldighet att underkasta sig arrendeförlängning enligt denna lag betraktas såsom en fastighet.		*I samma ägares hand befintliga, genom ägostyckning eller jordavsöndring skilda områden av samma hemman skola vid bedömande av dennes skyldighet att underkasta sig arrendeförlängning enligt denna lag betraktas såsom en fastighet.*
3 mom. Avser arrende jord, som av upplåtaren innehaves allenast med nyttjanderätt, må arrendetiden ej förlängas utöver upplåtarens besittningstid. Ifråga om sådant arrende skall vad här nedan stadgas om jordägaren äga tillämpning å upplåtaren.	Avser arrende jord, som av upplåtaren innehaves allenast med nyttjanderätt, må arrendetiden ej förlängas utöver upplåtarens besittningstid. I fråga om sådant arrende skall vad här nedan stadgas om jordägaren äga tillämpning å upplåtaren.	
4 mom. Varder arrendetid förlängd i enlighet med denna lag, skall beträffande arrendevillkorens bestämmande gälla vad i 3, 4 och 5 §§ stadgas.	*2 mom.* Varder arrendetid förlängd i enlighet med denna lag, skall beträffande arrendevillkorens bestämmande gälla vad i 3, 4 och 5 §§ stadgas.	

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)

2 §.

Förlängning av arrendetid enligt vad i 1 § stadgas skall icke äga rum:

där arrendet omfattar odlad jord till en vidd av mera än 25 hektar;

där i arrendet icke ingår antingen inrösningsjord till en vidd av minst 4 hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst 2 hektar [1];

där på grund av särskilda omständigheter det skulle för jordägaren medföra avsevärt men att hava jorden fortfarande upplåten på arrende; *eller*

där arrendatorn jämlikt 3 § tillkännagivit, att han ej önskar förlängning av arrendetiden.

§ 3.

Vill *arrendatorn ej tillgodonjuta* förlängning av arrendetiden enligt denna lag, give det jordägaren tillkänna senast nittio dagar före arrendetidens utgång.

Påkallar arrendatorn ändring i arrendevillkoren, skall *inom sagda tid* tillkännagivande *därom ock ske hos jordägaren med uppgift tillika* å de ändringar, som äskas.

Tillkännagivande, varom nu är sagt, skall ske skrift-

(Kungl. Majts förslag år 1922 [prop. nr 72] jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Eriksons motioner innefattade förslaget.)

2 §.

Förlängning av arrendetid enligt vad i 1 § stadgas skall icke äga rum:

där arrendet omfattar odlad jord till en vidd av mera än 25 hektar; eller

(Utskottets förslag.)

2 §.

Förlängning av arrendetid enligt vad i 1 § stadgas skall icke äga rum:

där arrendet omfattar odlad jord till en vidd av mera än 25 hektar;

där i arrendet icke ingår vare sig inrösningsjord till en vidd av minst 4 hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst 2 hektar; eller

där på grund av särskilda omständigheter det skulle för jordägaren medföra avsevärt men att hava jorden fortfarande upplåten på arrende.

3 §.

Vill *arrendator påfordra* förlängning av arrendetiden enligt denna lag, give det jordägaren tillkänna senast nittio dagar före arrendetidens utgång. Påkallar arrendatorn *tillika* ändring i arrendevillkoren, skall tillkännagivandet *innefatta meddelande därom ävensom uppgift* å de ändringar, som äskas. Tillkännagivande, varom nu är sagt, skall ske skriftligen eller med vittnen, där ej skriftligt erkännande om dess mottagande lämnas.

[1] I herr Lindhagens förslag har detta stycke följande lydelse:
där i arrendet icke ingår odlad jord samt ängs- eller hagmark till en vidd av minst två hektar;

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)	*(Kungl. Maj:ts förslag år 1922 [prop. nr 72] jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Erikssons motioner innefattade förslaget.)*	*(Utskottets förslag.)*
ligen eller med vittnen, där ej skriftligt erkännande om dess mottagande lämnas.		
4 §.	4 §.	
Vill jordägaren ej godkänna *arrendatorns rätt till* förlängning av arrendetiden eller av honom påkallad ändring i arrendevillkoren eller vill jordägaren själv påkalla sådan ändring, och uppstår tvist, skall sådan avgöras av en skiljenämnd, bestående av tre personer, av vilka parterna välja var sin och Konungens befallningshavande i det län, där fastigheten är belägen, utser den tredje, vilken tillika skall vara ordförande.	Vill jordägaren ej godkänna *av arrendatorn påfordrad* förlängning av arrendetiden eller av honom påkallad ändring i arrendevillkoren, eller vill jordägaren själv påkalla sådan ändring, och uppstår tvist, skall sådan avgöras av en skiljenämnd, bestående av tre personer, av vilka parterna välja var sin och Konungens befallningshavande i det län, där fastigheten är belägen, utser den tredje, vilken tillika skall vara ordförande.	
Ersättning till nämndens ordförande skall enligt av Konungen fastställda grunder utgivas av allmänna medel.		
5 §.	5 §.	
Förmenar jordägaren, att förlängning av arrendetid *ej* må enligt denna lag äga rum, åligger det honom att *senast sextio dagar före arrendetidens utgång, dock i intet fall före den 1 september 1923* hänskjuta tvisten till *skiljenämnd,* vid äventyr att arrendetiden eljest varder förlängd.	*Bestrider* jordägaren, att förlängning av arrendetid må enligt denna lag äga rum, åligger det honom att *inom trettio dagar, från det arrendatorn påfordrat förlängning,* hänskjuta tvisten till *sådan nämnd, som omförmäles i 4 §,* vid äventyr att arrendetiden eljest varder *i enlighet med 1 §* förlängd.	
Kunna jordägaren och arrendatorn ej åsämjas om arrendevillkoren, åligger det jordägaren *också* att inom *samma tid* hänskjuta tvisten till skiljenämnd. Försummas det, *skola,* därest förläng-	Kunna jordägaren och arrendatorn ej åsämjas om arrendevillkoren, åligger det jordägaren, att inom *den tid, som sägs i första stycket,* hänskjuta tvisten till skiljenämnd. Försummas det, *gälle,* därest förlängning av arrendetiden kommer till stånd, de förutvarande arrendevillkoren med de ändringar, som arrendatorn *i enlighet med vad i 3 § sägs* påkallat.	

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)	*(Kungl. Maj:ts förslag år 1922 [prop. nr 72] jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Erikssons motioner innefattade förslaget.)*	*(Utskottets förslag)*
ning av arrendetiden kommer till stånd, de förutvarande arrendevillkoren *gälla* med de ändringar, som arrendatorn påkallat.[1]		

Jordägaren skall anses hava hänskjutit tvist till skiljenämnd, då han meddelat arrendatorn skriftlig uppgift å de frågor, om vilka skiljedom äskas, och därvid tillika lämnat underrättelse om sitt val av skiljeman.

6 §.

Vad i 4, 6, 8 och 9 §§ i lagen den 28 oktober 1887 om skiljemän stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fråga om skiljenämnd enligt denna lag; dock att vad i 8 § i förstnämnda lag sägs om överexekutor skall tillämpas, så vitt angår av part utsedd skiljeman, å domaren i orten och beträffande skiljenämndens ordförande för varje fall å Konungens befallningshavande.

Beslut över ansökan om utseende av skiljeman må av domaren icke givas, med mindre sökandens motpart lämnats tillfälle att yttra sig i ärendet.

Mot Konungens befallningshavandes eller domarens beslut, varigenom skiljeman blivit utsedd, må klagan ej föras.

7 §.

Nämnden sammanträder å tid och ort, som av ordföranden bestämmes. Ej må nämnden till avgörande företaga ärende, där ej parterna beretts tillfälle att yttra sig inför nämnden. Nämnden skall söka åvägabringa förlikning mellan parterna. Sådan förlikning skall upprättas skriftligen samt undertecknas av parterna och bestyrkas av nämndens ordförande. Nämnden må ej fatta beslut, med mindre den är fulltalig. Har var röstande sin mening, och kunna ej två meningar sammanjämkas, gälle ordförandens.

8 §.

Är jordägaren eller arrendatorn missnöjd med nämndens beslut, äge han efter stämning klandra beslutet vid domstol; instämme dock sin talan inom trettio dagar från det beslutet i huvudskrift eller styrkt avskrift delgavs honom.

9 §.

Nämndens beslut skall, såvitt det avser fastställande av arrendevillkoren, lända till efterrättelse, ändå att det ej vunnit laga kraft, där ej av domstol annorlunda förordnas.

[1] I herr Lindhagens förslag hava de två första styckena i denna § följande lydelse:

Förmenar — — — arrendetidens utgång, hänskjuta tvisten till *sådan nämnd, som omförmäles i 4 §,* vid äventyr att arrendetiden eljest varder *i enlighet med 1 §* förlängd.

Kunna jordägaren och arrendatorn ej åsämjas om arrendevillkoren, åligger det jordägaren att inom *den tid, som sägs i första stycket,* hänskjuta tvisten till skiljenämnd. Försummas det, *gälle,* därest förlängning av arrendetiden kommer till stånd, de förutvarande arrendevillkoren med de ändringar, som arrendatorn *i enlighet med vad i 3 §* sägs påkallat.

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)	*(Kungl. Maj:ts förslag år 1922 [prop. nr 72] jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Erikssons motioner innefattade förslaget.)*	*(Utskottets förslag.)*

Har ej före den tid, då arrendet enligt de för upplåtelsen gällande villkor skall upphöra, nämnden meddelat beslut, skola, intill dess så skett eller, i följd därav att yrkandet om arrendetidens förlängning ogillats, för arrendatorn efter vad i 10 § sägs inträtt skyldighet att avflytta, de i avtalet stadgade arrendevillkor i de de ar, varom tvist må råda, tillämpas.

Av domstol meddelat beslut angående arrendevillkor lände, ändå att det ej vunnit laga kraft, till efterrättelse, där ej av högre rätt annorlunda förordnas.

10 §.

Är ej, då arrende enligt de för upplåtelsen gällande villkor skall upphöra, avgjort, huruvida förlängning av arrendetiden jämlikt denna lag skall äga rum, vare arrendatorn, med mindre förordnande, varom stadgas i andra stycket, meddelas, icke pliktig att från den arrenderade jorden avflytta tidigare än å den fardag för arrenderad fastighet, som infaller näst efter det frågan om förlängning blivit slutligen avgjord. Dock äge arrendatorn på grund av vad nu sagts icke i något fall kvarsitta längre än till den dag, å vilken arrendet, om förlängning skett, skolat upphöra att gälla. Därest på grund av vad sålunda stadgats arrendatorn sitter kvar utöver den dag, då den upplåtna arrenderätten upphörde, njute jordägaren, i den mån han ej åtnöjes med vad enligt stadgandet i 9 § skall utgå, ersättning med belopp, som, där ej överenskommelse träffas, bestämmes av skiljenämnd. Sådan nämnd utses i den ordning 4 § stadgar, och skall beträffande nämnden och dess beslut vad i 4 § andra stycket, 6, 7 och 8 §§ sägs äga motsvarande tillämpning.

Prövar domstol, att förlängning av arrendetid ej skall äga rum, skall domstolen tillika förplikta arrendatorn att avflytta från fastigheten; och må domstolen, när skäl därtill äro, förordna, att avflyttningen skall ske å viss tidigare dag än i första stycket sägs ävensom, för sådant fall, att utslaget må verkställas utan hinder därav att det icke äger laga kraft. Är sådant förordnande angående verkställighet av utslaget meddelat, skall vad i 42 § utsökningslagen stadgas äga motsvarande tillämpning. Fullföljes mot utslaget talan i högre rätt, äge, när skäl därtill äro, den rätt, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordna, att vidare åtgärd för verkställighet icke må äga rum.

11 §.

Vad i denna lag finnes stadgat medför ej inskränkning i den rätt att få arrendatorn skild från arrendet, som av annan grund än arrendetidens utlöpande må tillkomma jordägaren.

12 §.	12 §.	12 §.
Vad i denna lag stadgas äge ej tillämpning beträffande arrende av jord, som *tillhör kronan, kommun eller allmän inrättning, där ar-*	Vad i denna lag stadgas äge ej tillämpning beträffande arrende av jord, som *tillhör kronan, kommun eller allmän inrättning.*	Vad i denna lag stadgas äge ej tillämpning beträffande arrende av jord, som *äges av sådant bolag eller sådan ekonomisk förening,*

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)	*(Kungl. Maj:ts förslag år 1922 [prop. nr 72] jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Erikssons motioner innefattade förslaget.)*	*(Utskottets förslag.)*
rendeupplåtelsen ägt rum omedelbart från jordägaren till arrendatorn.		*som erhållit lån från statens jordförmedlingsfond eller egnahemslånefond eller eljest av ekonomisk förening, vilken enligt stadgarna har till föremål för sin verksamhet att bereda medlemmarna egna hem för jordbruks- eller bostadsändamål; dock att därvid småbruk ej i oträngt mål må förvandlas till tomtmark och att innehavare av sådant må, därest han önskar det, i allt fall bibehållas vid ett motsvarande jordbruk å egendomen på skäliga villkor.*

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Jordägare eller arrendator vare ej på grund av vad i denna lag stadgas i något fall pliktig att *vidtaga åtgärd enligt 3 eller 5 §§* före den 1 september 1923.	Arrendator vare ej på grund av vad i denna lag stadgas i något fall pliktig att *giva sitt anspråk på förlängning av arrendetiden eller på förändring av arrendevillkoren jordägaren tillkänna* före den 1 september *1922.* [1]	Arrendator vare ej på grund av vad i denna lag stadgas i något fall pliktig att *giva sitt anspråk på förlängning av arrendetiden eller på förändring av arrendevillkoren jordägaren tillkänna* före den 1 september *1923.*

Har i arrendeavtal stadgats, att avtalet, därest uppsägning ej sker, skall varda förlängt, och har arrendatorn före utgången av den avtalade uppsägningstiden jämlikt 3 § påfordrat förlängning av arrendetiden, skall uppsägning av avtalet anses därigenom hava ägt rum.

Vad i 2 kapitlet 2 § andra stycket i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom och i 4 § i lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord

[1] I herrar Möllers m. fl.:s förslag »*1923*».

(Jordkommissionens förslag år 1923 och det i herr Lindhagens motion innefattade förslaget.)	*(Kungl. Maj:ts förslag år 1922 [prop. nr 72 jämte det i herrar Möllers samt Nilssons och Erikssons motioner innefattade förslaget.)*	*(Utskottets förslag.)*

å landet inom Norrland och Dalarne stadgas angående förlängning av arrendeavtal, skall ej tillämpas, där på grund av stadgandet i 10 § i denna lag arrendator efter arrendetidens utgång kvarsuttit å den arrenderade egendomen.

Stockholm den 15 maj 1923.

På andra lagutskottets vägnar:

BROR PETRÉN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Bror Petrén*, greve *Spens*, *Hult*, *Tjällgren*, *Sigfrid Hansson*, *Lindhagen*, *Franzén* och *Lundell**;

från andra kammaren: herrar *Hage*, *Magnusson* i Skövde, *Nilsson* i Vibberbo, *Svensson* i Skönsberg, *Ödström*, *Johansson* i Sollefteå *, *Sundling* och *Olovson* i Västerås.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herrar *Sigfrid Hansson*, *Franzén*, *Hage*, *Svensson* i Skönsberg och *Olovson* i Västerås, vilka anfört följande:

Enligt utskottets förslag skulle den ifrågasatta arrendeförlängningslagen komma att omfatta endast bolag, ekonomiska föreningar och enskilda skogsspekulanter. Vi hava icke kunnat ansluta oss till förslaget i denna punkt, utan hava förordat den mening, som därutinnan kom till uttryck i utskottets förslag vid fjolårets riksdag och som då vann andra kammarens gillande. Vi yrka alltså bifall till 1 § i utskottets förslag med den ändringen, att orden »*där huvudgården äges av bolag eller ekonomisk förening*» utgå.

Med avseende på 2 § hava vi funnit starka skäl tala för bifall till det i herr Lindhagens motion framställda förslaget, att minimistorleken

för de arrendebruk, som böra ingå under lagen, må bestämmas så, att från lagens tillämpning undantages arrende, i vilket icke ingår »*odlad jord samt ängs- eller hagmark till en vidd av minst två hektar.*»

Som en följd av vårt förslag rörande bestämmelserna i 1 § angående lagens omfattning, hava vi i 12 § medtagit den undantagsbestämmelse, som var inrymd i motsvarande paragraf i fjolårets propositionsförslag.

Vi hemställa alltså,

att riksdagen måtte godkänna 1, 2 och 12 §§ av lagen i nedanstående avfattning:

1 §.

1 mom. Har torp eller annan till huvudgård hörande jordbrukslägenhet eller ock hemman, som lyder under huvudgård, innan denna lag trätt i kraft, upplåtits till brukande mot lega, och gäller avtalet för viss tid, skall, där arrendetiden utgår före den 1 januari 1928, *efter påfordran av arrendatorn* arrendetiden varda förlängd till och med den dag under nämnda år, som motsvarar den, å vilken avtalet eljest skolat upphöra att gälla.

Lag samma vare, därest upplåtelse som ovan sägs avser annan jord, vars ägare uppenbarligen innehar jorden eller fastighet, varav den utgör del, huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen utan att, om han är enskild person, vara mantalsskriven å ifrågavarande fastighet eller å fastighet, som därmed är i sambruk. I samma ägares hand befintliga, genom ägostyckning eller jordavsöndring skilda områden av samma hemman skola vid bedömande av dennes skyldighet att underkasta sig arrendeförlängning enligt denna lag betraktas såsom en fastighet.

Avser arrende jord, som av upplåtaren innehaves allenast med nyttjanderätt, må arrendetiden ej förlängas utöver upplåtarens besittningstid. I fråga om sådant arrende skall vad här nedan stadgas om jordägaren äga tillämpning å upplåtaren.

2 mom. Varder arrendetid förlängd i enlighet med denna lag, skall beträffande arrendevillkorens bestämmande gälla vad i 3, 4 och 5 §§ stadgas.

2 §.

Förlängning av arrendetid enligt vad i 1 § stadgas skall icke äga rum;

där arrendet omfattar odlad jord till en vidd av mera än 25 hektar;

där i arrendet icke ingår odlad jord samt ängs- eller hagmark till en vidd av minst 2 hektar; eller

där på grund av särskilda omständigheter det skulle för jordägaren medföra avsevärt men att hava jorden fortfarande upplåten på arrende.

12 §.

Vad i denna lag stadgas äge ej tillämpning beträffande arrende av jord

som tillhör kronan, kommun eller allmän inrättning; eller

som äges av sådant bolag eller sådan ekonomisk förening, som erhållit lån från statens jordförmedlingsfond eller egnahemslånefond eller eljest av ekonomisk förening, vilken enligt stadgarna har till föremål för sin verksamhet att bereda medlemmarna egna hem för jordbruks- eller bostadsändamål, dock att därvid småbruk ej i oträngt mål må förvandlas till tomtmark och att innehavare av sådant må, därest han önskar det, i allt fall bibehållas vid ett motsvarande jordbruk å egendomen på skäliga villkor.

2) av herr *Lindhagen,* som anfört följande:

Jag vidhåller de i min motion gjorda, med jordkommissionens förslag väsentligen överensstämmande formuleringarna (sid. 6—13) samt åberopar därför de i motionen och av kommissionen anförda skäl.

Vad särskilt angår arrendenas automatiska förlängning, som enligt min mening har en synnerlig betydelse, hänvisas till de i bilagan A (sid. 8—10) återgivna skälen därför samt betonas, hurusom den framhållna nationalekonomiska effekten av de kortvariga arrendenas förlängning genom arrendatorernas återvunna intresse för jordbruket icke heller tillgodoses i stort annat än genom samtliga arrendens automatiska prolongation.

På grund härav hemställer jag,

att riksdagen, med bifall till den av mig avgivna motionen, måtte för sin del antaga det däri innefattade förslaget till lag om förlängning av vissa arrendeavtal (sid. 6—13).

3) av herr *Bror Petrén,* som, med instämmande i huvudsak av herrar *Hult* och *Ödström,* anfört följande.

»Då förslag till lagstiftning i förevarande ämne nu fjärde året å

rad bragts under riksdagens prövning, är, såsom i utskottets utlåtande framhålles, läget så till vida ett annat gent emot föregående år, att numera föreligger ett av jordkommissionen avgivet betänkande med förslag till lagstiftningsåtgärder, i avbidan å vilka den nu ifrågasatta provisoriska lagstiftningen åsyftar att bereda vederbörande arrendatorer nödig trygghet, nämligen en social arrendelag och lag om avlösning av vissa arrendejordbruk.

Det av utskottet i år tillstyrkta lagförslaget skiljer sig från fjolårets utskottsförslag huvudsakligen därutinnan, *att* förslaget i år begränsats att omfatta — frånsett skogsspekulanter tillhöriga fastigheter — torp, lägenheter och hemman, tillhörande huvudgårdar, vilka ägas av bolag eller ekonomiska föreningar, medan åter fjolårets utskottsförslag omfattade jämväl arrenden av jord, tillhörig enskilda godsägare och fideikommiss, *att* från lagens tillämpning vidare uteslutits *dels* arrendebruk av så ringa omfattning, att däri ej ingår vare sig inrösningsjord till en vidd av 4 hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst 2 hektar, *och dels* med visst förbehåll arrende av jord, som äges av egnahemsbolag eller egnahemsföreningar, *samt att* i år föreslagits en förlängningsperiod för respektive arrenden å 5 i stället för, såsom i fjol, å 3 år.

Såsom grundläggande motiv för antagandet av en lag i förevarande ämne anföres i motionerna, att en dylik lagstiftning erfordras såsom ett provisorium till skydd för arrendatorerna i avvaktan på en definitiv skyddslagstiftning i ovan angivna tvenne hänseenden och såsom ett värn om den tillämnade lagstiftningens effektivitet. Bland åtgärder av vederbörande jordägare, ägnade att äventyra den definitiva lagstiftningens tillämpning eller göra arrendatorernas ställning i avbidan å sådan lagstiftning allt osäkrare, hava särskilt framhållits en fortgående minskning i arrendetiderna med därav följande olägenheter ur jordbrukssynpunkt samt ökade risker för uppsägningar av arrenden och försök till obilliga arrendeförhöjningar, utbrytande av arrendejordbruk utan behöriga tilldelningar av nödig husbehovsskog m. m., frampressande av försäljningar av arrendejordbruk till respektive arrendatorer på obilliga villkor samt arrendejordbruks nedläggande eller sammanläggande med annat jordbruk.

Med vitsordande av att under de senare åren särskilt från en del bolags sida kunnat spåras en tendens till förkortning av gällande arrendetider samt att även i andra av de av motionärerna framhållna hänseendena kunnat här och var påvisas åtgöranden från under lagförslaget fallande jordägares sida av nog så tadelvärd natur, har jag dock ej bibragts den

uppfattningen, att dylika förfaranden skett i mera nämnvärd utsträckning eller annat än undantagsvis haft sin grund i försök att såmedelst undandraga sig verkningarna av blivande lagstiftning å förenämnda båda områden. Särskilt förtjänar i detta sammanhang erinras, att en mycket stor del av de under den nu föreslagna lagen fallande arrendatorer åtnjuta det skydd i förenämnda hänseenden beträffande arrendetidens längd m. m., som norrländska arrendelagen i sig innefattar, ävensom att det av jordkommissionen framlagda förslaget till social arrendelag så till vida ej giver vederbörande jordägare någon anledning att före en dylik lags ikraftträdande söka åvägabringa ombyte å arrendatorer, som rätt till ersättning för dessförinnan nedlagda förbättringar å egendomarna enligt lagförslaget ej avsetts att tillgodoräknas vederbörande arrendatorer.

I fråga om de olägenheter, som äro förknippade med en lagstiftning av den nu föreslagna innebörden, tillåter jag mig, under hänvisning till vad därutinnan av mig i reservation till utskottets fjolårsbetänkande i ämnet anförts, här särskilt framhålla, att åt lagen givits en omfattning, som så till vida ej synes förenlig med dess avsedda ändamål, som förslaget till social arrendelag ej avser att bereda optionsrätt till andra förutvarande arrendatorer än dem, som på grund av avtal, ingångna före den tillämnade lagens ikraftträdande, vid sina arrendetiders utgång brukat respektive fastigheter i minst 15 år, vadan genom den föreslagna avfattningen av den nu ifrågasatta provisoriska lagen skulle komma att åt ett mycket stort antal personer beredas tvångsförlängning av arrenden i avbidan på en lagstiftning, som ej är avsedd att omfatta dem.

Då jag vid prövning av föreliggande lagförslag — liksom i fråga om motsvarande förslag i fjol — ej blivit övertygad om, att de i och för sig önskvärda fördelar, som förslaget skulle komma att bereda de kategorier av nyttjanderättshavare, vilka därav beröras, överväga de olägenheter av skilda slag, som lagförslaget enligt min mening må förutsättas komma att medföra, har jag ej kunnat biträda förslaget.

I sammanhang härmed vill jag emellertid med styrka framhålla önskvärdheten av att, sedan vederbörande remissutlåtanden över jordkommissionens senast angivna betänkande inkommit, utan uppskov må upptagas särskilt frågan om genomförande av lagbestämmelser, ägnade att i större grad än vad för närvarande är fallet bereda utanför norrlandslagen stående arrendatorer trygghet i fråga om viss minimitid för arrende, skyldighet för jordägare att i första hand svara för nybyggnad, rätt för arrendator till ersättning för verkställda jordförbättringar samt option till förnyat arrende m. m. Att åvägabringande av lagbestäm-

melser å nu förevarande område med hänsyn bland annat till de vitt skilda förhållanden, som härutinnan i olika delar av landet förefinnas, säkerligen skall visa sig förenat med ej oväsentliga svårigheter, må ej avskräcka från frågans upptagande till den fortsatta och skyndsamma behandling, som dess vikt otvivelaktigt kräver.

På grund av vad sålunda anförts hemställer jag, att förevarande motioner icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

4) av herrar greve *Spens, Lundell, Magnusson* i Skövde och *Sundling,* vilka ansett, att utskottet bort avstyrka förevarande motioner.

STOCKHOLM, ISAAC MARCUS' BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1923.

Bilaga A.

Jordkommissionens skrivelse till statsrådet och chefen för justitiedepartementet den 10 januari 1923 angående förlängning av vissa arrendeavtal.

Till Herr statsrådet och chefen för justitiedepartementet.

Med skrivelse den 21 januari 1920 överlämnade jordkommissionen till statsrådet och chefen för justitiedepartementet ett av kommissionen utarbetat förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal. I den vid lagförslaget fogade motiveringen framhölls, bland annat, att syftet med den föreslagna lagen var att förhindra, att utarrenderade brukningsdelar, å vilka en blivande social arrendelagstiftning eller friköpningslagstiftning kunde antagas komma att vinna tillämpning, skulle, innan en sådan lagstiftning kommit till stånd, i större omfattning vid nuvarande arrendens upphörande under de närmaste åren av sina ägare indragas. Förslaget blev som bekant av Kungl. Maj:t förelagt samma års riksdag, tillstyrktes av andra lagutskottet, men avslogs av båda kamrarna, i den första med 48 röster mot 43 och i den andra med 66 röster mot 65.

Vid följande årets riksdag framlades förslaget ånyo denna gång i motion nr 85 inom första kammaren av herr Carl Lindhagen. Över denna motion inhämtade andra lagutskottet yttranden från kommissionen. Under hänvisning till sin tidigare framställning i ämnet och under framhållande av att talrika representanter för den jordbrukareklass, som skulle hava gagn av lagen, inför kommissionen betygat, att hos dem förelåge en livlig önskan, att lagen måtte ånyo komma under riksdagens prövning och bliva antagen, hemställde kommissionen i det begärda yttrandet, att utskottet måtte tillstyrka lagförslagets antagande. I sitt utlåtande hemställde utskottet, att då utskottet icke funnit sådana skäl föreligga, som nödvändiggjorde en provisorisk lagstiftning i berörda hänseende utan ansåge, att riksdagen kunde utan vidare invänta den fullständiga utredning, som kommissionen i anbefallt hänseende komme att utföra, och de förslag, som med anledning därav kunde komma av Kungl. Maj:t till riksdagens prövning framläggas, motionen

icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda. Utskottets hemställan bifölls av båda kamrarna, i den första med 42 röster mot 36 och i den andra med 96 röster mot 72.

Under 1922 ingavs av styrelsen för Sveriges Åboförbund till Konungen en hemställan, att förslag måtte framläggas till 1922 års riksdag till lag om provisoriskt förbud mot avhysning av åbor, arrendatorer och torpare samt om sådan förlängning av arrendekontrakt, varom den ovan berörda propositionen till 1920 års riksdag och herr Lindhagens motion till 1921 års riksdag handlade. I häröver infordrat utlåtande uttalade jordkommissionen i skrivelse den 21 december 1921, att det enligt kommissionens uppfattning skulle vara lyckligt, därest omförmälda lag om förlängning av vissa arrendeavtal blivit antagen.

Den 1 februari 1922 avlämnades till Konungen en petition, undertecknad av 5 364 arrendatorer och torpare. Uti den skrift, varmed petitionen överlämnades, anfördes, bland annat, att uppsägningar av arrendatorer och torpare oavlåtligt ägde rum, samt att med hänsyn härtill det vore av synnerlig vikt, att ovan omförmälda lagförslag, i avvaktan på definitiv lagstiftning i jordfrågan, bleve förelagt årets riksdag.

Vid riksdagen 1922 framlade Kungl. Maj:t därefter ånyo ifrågavarande lagförslag.

I motion nr 107 yrkade herr Lindhagen inom första kammaren i överensstämmelse med en av honom vid kommissionens förslag fogad reservation bland annat sådan ändring av förslaget, att förlängningen av arrendena komme att verka automatiskt utan att göras beroende av något tillkännagivande från arrendatorn och i övrigt bördan av ytterligare åtgärders vidtagande väsentligen komme att läggas på den, som mest förmådde och förstode att bära den, nämligen jordägaren och staten ävensom, i den mån författningen ändock måste pålägga arrendatorerna eget initiativ och förutseende, åtgärder vidtoges för att bereda dem ett effektivt biträde och kännedom om författningen.

I avgivet utlåtande hemställde andra lagutskottet om bifall till propositionen. Flera reservationer avgåvos, däribland av herrar O. L. Tjällgren och E. G. Nilsson i Vibberbo, vilka yrkade att lagstiftningen måtte begränsas att avse endast bolag, ekonomiska föreningar, s. k. skogsspekulanter och innehavare av fidekommissegendom.

Inom första kammaren röstades vid votering om kontraproposition först angående sistberörda reservation, vilken avslogs med 65 röster mot 63. Vid därefter företagen omröstning angående utskottets hemställan avslogs denna med 74 röster mot 54. Andra kammaren avslog först i sammanhang med votering om kontraproposition reservationen med 90 röster mot 44 samt biföll därefter utskottets hemställan med 65 röster mot 57.

Jordkommissionen ser sig nödsakad att åter framhålla angelägenheten av att ett lagförslag i förevarande syfte framlägges även för 1923 års riksdag. Kommissionen finner nämligen denna provisoriska lagstiftning fortfarande synnerligen önskvärd och kan icke undgå erinra, hurusom insikten om dess betydelse ökats med varje år.

Lagstiftningen avser som sagt *att utgöra ett provisorium till skydd för arrendatorerna i avvaktan på den definitiva skyddslagstiftningen genom en social arrendelag och en lag om avlösen av arrendejordbruk samt att på samma gång innefatta ett värn om den tillämnade lagstiftningens effektivitet.*

Nämnda lagfrågor, som jämte bland annat en vanhävdslag, börjat upptagas av jordkommissionen till definitiv behandling i början av juni 1922, kunna emellertid omöjligen hinna föreläggas riksdagen förrän år 1924. Ehuru jordkommissionen ej har sig bekant, vilken plan regeringen till äventyrs uppgjort för dessa jordfrågors vidare behandling efter den 28 februari 1923, då kommissionens uppdrag skall upphöra, anser sig kommissionen å andra sidan böra betona, att enligt dess uppfattning något uppskov till en senare riksdag än den förutnämnda icke synes böra ifrågakomma.

Emellertid vilar som sagt en ovisshet över utsikten, huruvida det angelägna ärendet ens då kommer att göras till föremål för proposition till riksdagen, och lika ovisst är, huruvida i en sådan sak, där de materiella intressena äro så starkt engagerade, ett avgörande kan vara att förvänta redan vid frågans första prövning av riksförsamlingen.

Även om, såsom dock är att hoppas, så skulle ske, är det fara värt, att under inflytande av ett nära förestående avgörande och under övergångstiden för lagens tillämpning åtskilliga åtgärder vidtagas av de enskilde, som kunna i stor utsträckning äventyra den definitiva lagstiftningens tillämpning samt även bringa många arrendatorer med familjer oförskyllt i olycka.

Jordkommissionen vill såsom ett skäl för sin hemställan denna gång i främsta rummet betona *den fortgående minskningen i arrendetiden* för nu ifrågavarande jordbruksarrenden och de alltmer uppenbara vådorna av en sådan utveckling.

Under äldre tider var upplåtelsen på livstid en mycket vanlig företeelse och ansågs väl såsom den ur mänsklig synpunkt normala upplåtelsetiden. Sedermera har under tidernas lopp genom de merkantila intressenas överhandtagande upplåtelsen på viss tid blivit allt vanligare. Uti bruksrörelsen härskade dock länge ett visst patriarkaliskt förhållande, som förebyggde uppkomsten av allt för stora olägenheter. Sedan däremot sågverksrörelsen och annan trävaruindustri på senare tider uppträtt som konkurrent om böndernas jordbruk med skogsmarker samt bruksindustrien i växande omfattning omhändertagits av det moderna bankväsendet, har arrendetiden på dylika gårdar efter jordägarens önskan satts synnerligen kort, vanligen högst till fem år och numera är tendensen, att sänka den till ett år, varigenom jordbruksarrenden beträffande tiden för upplåtelsen bliva likställda med bostadslega i städerna.

Redan jordundersökningen konstaterade, att vid utarrendering i Värmlands läns östra, mellersta och västra skogsbygder av företrädesvis mindre bolagsgårdar förelåg i flesta fall ettårig arrendetid men understundom något däröver intill högst fem år, och för Värmland gäller den norrländska arrendelagen fortfarande icke. Jordkommissionens enquête har ådagalagt, att bolagsarrendena i södra och mellersta Sverige vanligen stanna vid högst fem år, i de flesta fall därunder och i talrika fall allenast vid ett år. Särskilt i Örebro och Värmlands län samt även i vissa trakter av Västmanlands län äro dylika ettåriga upplåtelsetider synnerligen vanliga. Det förekommer därvid kontrakt, som lyda på allenast ettårigt arrende och icke tala om någon uppsägningstid eller förlängning. I många ettårskontrakt åter heter det exempelvis, att, om kontraktet icke uppsagts före den 15 september, som föregick kontraktets utlöpande, detsamma ansåges förlängt på ytterligare ett år.

Gimo-Österby Bruk övergår sedan någon tid för sina i Uppland belägna arrendebruk till ett antal av inemot 1 200 till ettåriga kontrakt, i den mån de

gamla något långvarigare men ändock kortvariga kontrakten utlöpa. För närvarande lärer en del av Gimo-Österby Bruks arrendatorer i Uppland sitta utan några kontrakt alls. Det är icke känt, om detta kunnat leda till att dessa arrendatorer enligt arrendelagen skola anses ha fått sina sista kontrakt förlängda under fem år. Är så förhållandet kan dock befaras, att de ej känna till denna omständighet utan känna sig ännu mer än förut ställda under tvång att antaga ett köpeanbud på de av bolaget bestämda villkor.

Däremot ha arrendatorer på de större enskilda jordbruksgodsen ännu i allmänhet en något längre arrendetid, i genomsnitt tio år, ehuru även här på senaste tider en tendens till minskning i arrendetiden visat sig.

Dessa kortvariga arrenden och i all synnerhet de största bolagens ettårskontrakt äro uppenbarligen en förgripelse mot varje jordbruksdrift. Under så osäkra förhållanden måste arrendatorerna i stor utsträckning känna sig *förhindrade att nedlägga omtanke om jordbrukets upprätthållande i gott stånd och förbättringar äro säkerligen så gott som uteslutna.* Redan detta kan innebära en nationalförlust av den mest hotande beskaffenhet.

Vidare utgör en sådan ordning ett ständigt hot emot brukarnas mänskliga rättigheter och personliga frihet. När som helst kunna liksom hyrorna i städerna *arrendena godtyckligt* höjas utan att de i den totala bristen av annan tillflykt kunna motsätta sig desamma. Dessutom *äventyra arrendatorerna uppsägningar av allehanda anledningar* med åtföljande skyldighet att utan ersättning gå ifrån sina egna eller i talrika fall sina förfäders odlingar och jordförbättringar och ett hem, som blivit dem kärt utan möjlighet oftast nog i all synnerhet i dessa tider att kunna få något annat jordbruk och bestrida kostnaderna för omflyttningen. Givetvis kan en sådan uppsägning icke förväntas i flertalet fall utan endast i några fall här och var. Men även detta är i och för sig ett så stort missförhållande att ett ingripande däremot bör äga rum. Exemplen därpå äro icke offentligen inregistrerade. Det ligger i vår tids förhållanden och människonaturen, att de måste förekomma. I pressen och enskilda meddelanden från olika håll framdragas titt och ofta belysande fall.

Med dessa korta arrendetider sammanhänger även en annan samhällsföreteelse, som förtjänar mycken uppmärksamhet. Den tillämnade lagstiftningens om avlösning av arrendejordbruk uppgift är nämligen bland annat att tillse, *att de avlösta arrendejordbruken erhålla tillräckligt med odlad och odlingsbar jord samt husbehovsskog och bete,* de sistnämnda förmånerna i den mån de kunna skäligen erhållas. Det ligger i sakens natur, att ett sålunda nybildat jordbruk måste om möjligt vara tillräckligt för att försörja en familj. Erfarenheterna icke minst från egnahemsrörelsen hava ådagalagt, hur misslyckat ett upprättande av nya jordbruk i allmänhet blir utan en sådan företänksamhet.

Det ligger emellertid självfallet i de stora jordägarnas, särskilt bolagens intresse att förekomma en sådan förpliktelse genom att på något sätt gå lagstiftningen i förväg. Från kommunalnämnderna har också på jordkommissionens förfrågan meddelats, att ägostyckningar, som enligt gällande lag få okontrollerat äga rum hur som helst, mångenstädes skett och fortfarande pågå på sådant sätt att *arrendejordbruk utbrytas utan att erhålla behöriga tilldelningar.* Enligt vad försports har i stor utsträckning *ägostyckningar av arrendejordbruk även ägt rum på lager* utan försäljning tillsvidare, varmed ej kan avses förnuftigtvis något annat än att på det sättet vara på bästa sätt beredd att kunna måhända på olika vägar möta

och mota en blivande lagstiftning. En sådan utstyckning förberedes som bekant av Gimo-Österby Bruk och några av jordkommissionens ledamöter, som förliden sommar besökte dessa trakter, fingo bekräftelse därpå och även tillfälle att iakttaga på sina ställen tillämnade utbrytningars otillfredsställande beskaffenhet. Vid besök samtidigt i Uppsala läns lantmäterikontor uppgavs, att Kopparbergs Bergslags bolag låtit på senare tider på så sätt redan utstycka ett hundratal av sina fastigheter i länet.

Redan en sådan ägostyckning i och för sig utan försäljning vållar naturligtvis omgångar och en mängd invändningar, i fall först sedermera ifrågasättes en rationell utbrytning. Ännu mer invecklad blir situationen, i mån dessa ägostyckade jordbruk gå till försäljning. Det blir en lång, kostsam omväg, fylld av förhinder att på lagstiftningens väg få dem kompletterade. I den mån den definitiva lagstiftningen nalkas blir det sålunda en naturlig angelägenhet för jordägarna att försätta den utbrutna jordbrukslägenheten i detta hjälplösa skick. I planen för Gimo-Österby Bruks utstyckningar ingår också, såsom även vitsordades vid kommissionens besök å brukskontoret, en omedelbar försäljning till arrendatorerna, vid äventyr att gården eljest såldes till någon främmande.

Frånsett att i dylika fall ingen kontroll skett på det såldas beskaffenhet, kan man även befara, att tidpunkten för försäljningen och villkoren i övrigt helt naturligt ske främst ur jordägarens intresse utan tillräckligt iakttagande av arrendatorernas fördel och de sålda jordbrukens möjligheter.

Jordkommissionen har nyligen till lantmäterikontoren utsänt en förfrågan om ytterligare upplysningar rörande sådana massägostyckningar från de större industriella jordbolagens sida, i den mån upplysningar därom kunna erhållas.

En annan tidsföreteelse, som länge pågått i landet mångenstädes, är *arrendejordbruks nedläggning eller sammanläggning med* annat jordbruk. Härigenom sker också i stor utsträckning ett avbräck i landets försörjningsmöjligheter genom jordbruk. Ju oftare arrendetiderna utgå, ju oftare erbjuda sig tillfällen till dylika åtgärder och således till deras begagnande för att undgå en väntad lagstiftning, som vill värna om förenämnda försörjningsmöjligheter.

Må man till sist besinna, att *de arrenden, som kunna bliva föremål för ifrågavarande lagstiftning, äro synnerligen talrika.*

Enligt 1919 års av Statistiska centralbyrån för jordkommissionens räkning uppgjorda arealinventering uppgingo arrendejordbruken i riket till ett antal av 99 691. Dessa jordbruk fördelade sig på de olika jordägaregrupperna på följande sätt:

Bolag	24 338	Staten	6 954
Fideikommiss	7 060	Ecklesiastika boställen	6 353
Större enskilda jordägare (som äga en sammanlagd åkerareal om minst 100 hektar[1])	13 055	Kommuner	2 506
Mindre enskilda jordägare	38 225	Stiftelser och ideella föreningar	1 200
Summa	82 678	Summa	17 013

Förenämnda arrendejordbruk innehöllo jämlikt ovannämnda arealinventering odlad jord i den omfattning nedannämnda förteckning utvisar:

[1] Uti förenämda statistik har skillnaden mellan större och mindre jordbruk dragits så, att större jordbruk avser sådana egendomar som hava mer än 100 hektar åker. Det anmärkes dock av Statistiska centralbyrån att med denna gräns, många mindre herrgårdar komma att falla under densamma och i vissa trakter mer än hälften av desamma.

Hektar odlad jord.	Antal arrenden.	Summa.
0.26—1	16 727	
1—2	17 718	34 445
Över 2—5	25 044	
» 5—10	16 542	
» 10—20	12 013	53 599
» 20—30	4 763	
» 30—50	4 000	
» 50—100	2 097	
100	787	11 647
	Summa	99 691

På de olika ägaregrupperna fördelade sig medelarealen åkerjord per brukningsdel i hektar på följande sätt:

Ägare.	Södra och mellersta. Sverige.	Hela riket.
Bolag	5.5	5.5
Fideikomiss	15.9	15.9
Större enskilda jordägare (som äga en sammanlagd åkerareal om minst 100 hektar)	13.1	12.9
Mindre enskilda ägare	8.7	8.2
Staten	16.2	14.8
Ecklesiastika boställen	16.0	14·7
Kommuner	10·3	9.2
Stiftelser och ideella föreningar	19.5	19.2
Summa	10.8	9.7

De förerämnda 99 691 arrendena fördela sig till antalet på olika län sålunda:

Stockholms stad 76, Stockholms län 4 401, Uppsala län 3 592, Södermanlands län 5 758, Östergötlands län 8 586, Jönköpings län 3 974, Kronobergs län 3 336, Kalmar län 4 425, Gottlands län 506, Blekinge län 2 501, Kristianstads län 4 492, Malmöhus län 5 495, Hallands län 2 989, Göteborgs och Bohus län 3 709, Älvsborgs län 7 337, Skaraborgs län 7 619, Värmlands län 6 563, Örebro län 5 721, Västmanlands län 2 974, Kopparbergs län 3 077, Gävleborgs län 3 517, Västernorrlands län 3 530, Jämtlands län 2 653, Västerbottens län 1 858, Norrbottens län 1 002.

Rörande frågan, huru många arrenden, som av de förestående komma att ingå under lagen med de nedan förordade maximi- och minimigränserna, har inom kommissionen uppgjorts följande summariska beräkning.

Av de ovan angivna olika ägaregrupperna skall lagen omfatta bolag, fideikommiss, större enskilda jordägare samt mindre enskilda jordägare. Hela antalet av de för dessa jordägare ovan angivna arrenden, 82 678, kommer emellertid icke att inrymmas under lagen. Denna avser nämligen icke utarrenderade huvudgårdar i annat fall än när de ägas av bolag och skogsspekulanter. I fråga om fideikommiss, större enskilda jordägare och mindre enskilda jordägare måste därför från ovan nämnda antal frånräknas utarrenderade huvudgårdar. Någon uppgift på antalet dylika gårdar föreligger emellertid icke, varför en exakt siffra om lagens omfattning icke kan lämnas. Vad först angår de mindre enskilda jordägarnas arrenden, så torde dessa till ett mycket stort antal utgöras av huvudgårdar. Hur stort antal arrenden tillhörande sagda jordägare under sådana förhållanden komma att falla under lagen finnes ingen möjlighet att exakt beräkna. Med all sannolikhet torde detta antal dock komma att uppgå till åtminstone bortåt 5 000. Beträffande fideikommiss och större enskilda jordägare torde antalet utarrenderade huvudgårdar icke vara större än att man kan bortse från dessa arren-

den. Såsom av det föregående framgår utgör sammanlagda antalet arrendegårdar tillhörande bolag, fideikommiss och större enskilda jordägare 44 453. Härifrån böra emellertid — bortsett från det ringa antal arrenden, som kunna utgöras av huvudgårdar — frånräknas å ena sidan de arrenden, som icke äga minst 2 hektar odlad jord eller minst 4 hektar inrösningsjord, enligt beräkning uppgående till omkring 14 000, samt å andra sidan de arrenden, som äga mer än 25 hektar odlad jord, vilka arrenden torde uppgå till högst 5 000. Detta dock under förutsättning att i södra och mellersta Sverige uti praktiken den odlade jorden vanligen sammanfaller med inrösningsjorden. I den mån så ej är förhållandet, kommer förenämnda siffra, 14 000, att minskas. Hela det antal arrenden, tillhörande bolag, fideikommiss och större enskilda jordägare, vilka skulle falla under lagen, torde alltså komma att uppgå till omkring 25 000. Härtill böra läggas de arrenden, tillhörande mindre enskilda jordägare, vilka icke utgöras av huvudgårdar. Såsom ovan nämnts, kunna med all sannolikhet dessa beräknas uppgå till åtminstone bortåt 5 000. Sammanlagt skulle lagen alltså komma att beröra omkring 30 000 arrenden.

Att arrendetiden för det ovannämnda stora antal *bolagsarrenden* numera utgör i regel högst fem år med en tendens att till sist fastställas till allenast ett år, är således ett farligt hot mot jordbruket, mot dettas utövare och mot den kommande lagstiftning, som har sin uppgift att på ett tjänligt sätt avvärja en sådan fara. Det är ett maktspråk, som icke kan mötas och avledas annat än genom ett motsvarande maktspråk från samhället, som korsar denna utveckling genom att påbjuda en tvångsförlängning av arrendena.

Då jordägarna och deras meningsfränder hava ett så stort inflytande på många sätt vid de sociala jordfrågornas avgörande och mången gång diktera beslutet i riksdagen, där representanter för den mindre arrendatorsklassen så gott som alldeles saknas, så bör även nämnda arrendatorers uppfattning få göra sig hörd. I sådant ändamål återgives därför ett utdrag ur styrelsens för Värmlands arrendators- och skogsarbetareförbunds meddelande (se andra lagutskottets utlåtande nr 12 för 1922 sid. 34—35) så lydande:

»Att arrendatorer av Uddeholms bolag uppsägas mot sin vilja har inträffat i hundratals fall. Motiven har varit, att bolaget önskat förhöja arrendena och i en hel del fall önskat bliva kvitt arrendatorn och få honom ersatt med en ny, som vore mera villig att betala det förhöjda arrendet. Om arrendator ej velat gå med på det förhöjda arrendet, så har vid arrendatorns nekande att avflytta ansökan om avhysning skett, och vittna utslagen vid både Nyeds och Nedre Älvdals domsagor, att bolaget nått sina syftemål, arrendatorernas avhysning.

Under åren 1919, 1920 och 1921 ha över 600 av Uddeholms arrendatorer påtvingats kontrakt, vari arrendeavgiften varit 5 à 6 gånger så hög som i de utgående kontrakten. Då man dessutom bestämmer, att dessa avgifter ej äro tillfyllest utan därtill en betydande arbetsskyldighet, till mindre betalning, är inflikad i de nya kontrakten, så vore ett ingripande från riksdagens sida för att bringa ned de höga arrendena, som ej alls äro i överensstämmelse med den tid, vari vi leva, och den vi gå till mötes, av behovet påkallat. I annat fall ha vi att motse denna arrendatorskårs fullständiga ruin.»

Någon utredning om förhållandena i förevarande avseende å de *enskilda spekulanternas arrendejordbruk* förefinnes icke men då dessa pläga gestalta sig lika eller ofta ännu godtyckligare än å bolagsarrendegårdar, är det väl ostridigt att i detta likasom i andra fall lagstiftningen bör omfatta även spekulanterna.

Beträffande *enskilda godsägares arrenden* hava dessa sedan länge i regel sjunkit ner till tioårskontrakt, en i och för sig otillräcklig tidrymd, men äro nu mångenstädes på väg ned emot femårsperioder, vilka ibland redan uppnåtts. Att även här sådana äventyrligheter kunna drabba arrendatorerna som vid bolagsarrenden, måste antagas såsom visst. Det ligger i sakens natur. Av ovan nyss angivna skäl må även här ett exempel, jämväl hämtat från förra årets lagutskottsutlåtande, anföras. En reservant (C. Lindhagen) meddelade därvid bland annat följande:

»Innehavaren av Gripenbergs fidekommiss i Jönköpings län friherre Josef Hermelin har för någon tid sedan under då rådande höga priser å jordbruksfastigheter sökt Kungl. Maj:ts tillstånd att få från fideikommisset försälja åtskilliga arrendegårdar till av honom fordrade pris. Denna försäljning, som icke var arrendatorerna till lags och föranledde åtskilliga konflikter, avstyrktes sedermera av jordkommissionen och, såsom jag vill minnas, även av regeringsrätten och ledde därför ej till någon åtgärd. Ganska spända förhållanden uppstodo nu på fideikommisset, och en ny framställning till regeringen efter ett regeringsskifte förebådades men kom icke till stånd.

De ifrågavarande arrendegårdarna, till antalet omkring 32, innehades i allmänhet sedan länge av arrendatorerna och de flesta gårdarna hade sedan gammalt innehafts av samma familj. För omkring 17 av dem utgingo kontrakten den 14 mars 1922, vilket under de föregående förhandlingarna särskilt vållat arrendatorerna oro. Det visade sig också, att anledning därtill förefanns. I juli 1921 lät nämligen fideikommissarien utan att på något sätt ha förut meddelat sig med arrendatorerna utbjuda de flesta av sistnämnda arrendegårdar, omkring ett dussin, på auktion till arrende åt den högstbjudande. Auktion hade kort förut annonserats flera gånger i ortspressen och förrättades i Tranås genom advokatfirman Selander och Karlholm.

Vid auktionen inropades en del arrenden av arrendatorerna. I andra fall åter ansågo sig arrendatorerna icke kunna gå så högt som andra bud, vadan dessa arrenden vid auktionen tillföllo främmande. Omedelbart efter auktionen inläto sig emellertid dessa arrendatorer eller de flesta av dem uti sin nöd uti underhandlingar med fideikommissarien. Denne tillät dem därvid trots auktionsinropen övertaga arrendena mot det å auktionen fastslagna arrendet men i ett eller annat fall måste arrendatorn dessutom tillförbinda sig att betala ett ännu högre belopp än inropssumman. Med dessa arrendatorer uppgjordes kontrakt, och de främmande inroparna fingo ingenting för sitt besvär. Allmänt påstås av arrendatorerna, att de nya villkoren med hänsyn till nuvarande konjunkturer äro mycket obilliga. Två arrendatorer hava emellertid icke ansett sig kunna följa med i detta spel från fideikommissariens sida att med stöd av kontraktens utlöpningstid öka arrendena. Den ena av dem besökte mig i början av 1922 och sökte råd i sin förtvivlade belägenhet. De ovannämnda upplysningarna har jag skaffat mig från annat fullt initierat håll.»

Att såsom i annan reservation till nämnda utskotts betänkande föreslogs och nu även av två ledamöter inom jordkommissionen förordats medtaga under lagen *innehavare av fideikommiss* och ej andra större enskilda godsägare, därtill saknas, såvitt kommissionen förstår, all anledning. Snarare kan sägas, att då fideikommissarie ej äger försälja en arrendegård utan statsmaktens tillstånd, så ligger häri en större trygghet för arrendatorerna än som tillkommer dem under andra gods.

För att en lagstiftning skall få någon betydelse och ej stanna väsentligen vid ett sken erfordras vidare enligt kommissionens uppfattning, att *arrende-*

avtalets förlängning inträder automatiskt och således ej, såsom i tidigare förslag skett, göres beroende av något tillkännagivande av arrendatorn i annat fall än att denne själv önskar avtalets upphörande eller ändring i villkoren från hans sida påkallas. Lagförslagets tillkomst härleder sig från den uppfattningen, att det finnes en klass arrendatorer, som äro beroende och därför måste erhålla statsmaktens stöd. Att sedan lämna en sådan arrendator det tillämnade stödet på det sätt, att han skall för att ernå detsamma, uppträda självständigt emot jordägaren och anlita legala utvägar såsom vore han oberoende samhällsmedlen, detta är, såvitt kommissionen förstår, en motsägelse.

Dessa beroende människor på landet sakna oftast alla förutsättningar att kunna eller våga sig på att spela den roll, som lagstiftningen tillämnat dem. De flesta få kanske icke ens kännedom om den hitintills ifrågasatta lagens tillvaro eller att den angår dem personligen, ännu mindre någon vetskap och något förstånd på dess detaljer. Vilka snaror och omöjligheter är det icke, som skänkas dessa människor genom rätt eller plikt att inom nittio dagar före arrendetidens utgång påfordra förlängning och detta hos en jordägare, som kanske i de flesta fall befinner sig fjärran från platsen, att härvid iakttaga vad som om uppsägning av arrendeavtal är stadgat, att utse skiljemän och stå till reda med en oöverkomlig skriftväxling, att stämma till domstol och göra den inom viss tid, att avlöna sin skiljeman, att eventuellt gottgöra jordägaren för mistning av jorden och annan skada o. s. v. För de flesta människor i landet betyder allt sådant ovissa öden, vanskligheter av alla slag, advokater samt först och sist penningar och återigen penningar. Hur skall saken då ej ställa sig för ifrågavarande beroende ensittare i avskilda vinklar och vrår med de långa avstånden och den fullkomliga hjälplösheten såsom enda perspektiv och rättesnöre.

Det sannolika är nog som sagt att de flesta kontrakt enligt sedvänja fortsättas genom godvillig uppgörelse, då arrendetiden utlöper. En automatisk förlängning av kontrakten inför således i sak ej något nytt för dessa fall. Det kan däremot lätt inträffa, att genom lagens antagande med dess tidigare innehåll denna benägenhet hos jordägaren upphör och att han i stället avvaktar arrendatorns åtgärd för att få kontraktet förlängt. De fall, som kräva stöd för arrendatorn, skulle därigenom ökas i okänd omfattning. Dylika fall kunna ej heller urskiljas och förlusten i jordbruksintresse fortfar att vara gemensam för alla kortvariga arrendeupplåtelser. Arrendatorn vinner vid kortvarigt kontrakt dessutom en större trygghet genom lagens automatiska förlängning på avsevärd tid i stället för en upplåtelse på kortare tid och i all synnerhet då, såsom nu alltmera är fallet, arrendetiden blivit satt till allenast ett år i sänder.

Enligt det tidigare förslaget skulle, såsom redan erinrats, en ofantlig skriftväxling lätt åstadkommas och påtvingas dessa hjälplösa människor för att de skola känna sig trygga. Utom det skrämmande i apparaten kommer säkerligen en mängd underlåtelser att här äga rum redan av handfallenhet, oförmåga och okunnighet. I lång tid förut måste arrendatorerna dessutom bestämma sig för att ådagalägga detta misstroende mot den ofta fruktade jordägaren. Att de rygga tillbaka därför, blir kanske till och med regel. Under sådana förhållanden bliva de vid arrendetidens utgång lika ohjälpligt i jordägarens hand, som om lagen icke blivit stiftad.

Genom en automatisk förlängning undvikes detta. Det är väl då ur alla synpunkter ändamålsenligare, att lagen så att säga hjälper alla dessa tusen-

tals arrendatorer genom att med ett penndrag i lagen skriva åt dem alla ansökan om förlängning och på samma gång bevilja den.

Visserligen skulle det kunna äventyras, att en arrendator, som ej önskar behålla arrendet, underläte att inom den för honom i stället i lagen föreskrivna tid anmäla detta förhållande. En sådan önskan måste dock förekomma endast i enstaka fall, som bliva försvinnande i förhållande till den mängd sannolika fall, då med det andra systemet arrendatorerna ej vederbörligen bevaka sin rätt. I nämnda fåtal fall har arrendatorn dessutom ingenting att frukta av jordägaren, han är väl i de flesta fall på förhand ense med honom om arrendets upphörande. Detta underlättar i hög grad anmälningsskyldigheten. Dessutom står avtal om kontraktets utlöpande alltid öppet.

Det har synts jordkommissionen lämpligt att arrendeförlängningen bestämmes till fem år för säkerhets skull. Då, såsom är att hoppas, lagen om social arrendelagstiftning och avlösning av arrendejordbruk böra kunna utfärdas under år 1924, behövs den nu ifrågavarande provisoriska lagen ej längre och kommer då i detta sammanhang att upphävas.

I detta sammanhang kan vara av intresse återgiva det kejserliga manifestet den 1 (14) oktober 1915, varigenom för Finland giltigheten av legoavtal å torp, landbolägenheter och backstuguområden förlängas. Enligt denna författning inträdde förlängningen automatiskt. Den lyder sålunda:

»Under ständig Nådig omtanke om de folks behov, vilka underlyda det Ryska Väldet, har av Våre Krönte Förfäder ävensom av Oss vidtagits en följd av åtgärder i syfte att underlätta den obesuttne befolkningens och småbrukarnes jordförvärv samt att förbättra legoförhållandena.

Under enahanda omsorg om de fattigaste klassernas av Finlands lantbefolkning villkor hava Vi — oavsett särskilda åtgärder till dess förseende med egen jord samt upprepade för ändamålet beviljade anslag ur statsmedel — den 27 februari (12 mars) 1909 fastställt förordning om lega av torp, landbolägenhet och backstuguområde samt förordning angående förenämnda förordnings tillämpning å tidigare tillkomna legoförhållanden, och hava dessa sistnämnda förlängts att gälla för en tid av ett till sju år. I början av instundande år 1916 upphöra sålunda omkring 62 000 legoförhållanden att gälla och de arrendatorer, vilka ej lyckas förnya sina tidigare avtal eller ingå nya sådana, *äro i fara att varda avhysta från de boplatser, å vilka de ofta i åratal varit bofasta, att avlägsnas från de jordområden, som ej sällan genom generationer bebrukats, samt att från husbönder förvandlas till legohjon.*

Till förebyggande av dessa påföljder har Finlands lantdag i Vårt namn tvenne gånger förelagts propositioner angående ytterligare förlängning av de tidigare legoavtalen. Den första av dessa propositioner blev likväl av Lantdagen avböjd, medan den slutliga prövningen och antagandet av den andra propositionen, den där ej av Lantdagen befunnits vara brådskande, uppsköts, jämlikt § 60 (mom. 1) i Lantdagsordningen, till första efter nya val sammankommande lantdag. En sådan kan dock i vanlig ordning sammanträda först år 1917; och komme dess beslut då redan för sent.

Emellertid kan många tusen till den arbetande lantbefolkningen hörande familjers öde ej lämnas i ett så osäkert läge, utan bör detsamma redan nu tryggas, på det att var och en må kunna vara förvissad om, att den av honom själv upplöjda och besådda åkern förbliver hans, och vara lugn för, att icke varda jämte sin familj vräkt mitt i vintern från sin bostad samt lämnad utan hus och hem.

I sådant syfte och för undvikande av ekonomiska och sociala rubbningar, vilka

särskilt under nu rådande krigstid icke få ifrågakomma, hava Vi funnit gott anbefalla:

1) att Vår förordning av den 27 februari (12 mars) 1909 angående tillämpning av förordningen om lega av torp, landbolägenhet och backstuguområde, av samma dag, å tidigare tillkomna legoförhållanden skall gälla fortfarande intill dess sagda förhållande blivit i stadgad ordning slutgiltigt reglerade, dock sålunda att alla legoavtal, vilka komma att förbliva gällande till den 28 februari (12 mars) 1916 och vilka beröras av förenämnda förordning, *skola jämväl anses förlängda* för hela den tid förordningen ytterligare skall gälla, utan någon av *torparna, landbönderna och backstugusittarna själva därom gjord anmälan eller anhållan.*

2) att Vår Senat för Finland skall draga försorg därom: 1) att förslag till proposition angående slutgiltigt ordnande av torparnas, landböndernas och backstugusittarnas legoförhållanden fordersammast utarbetas, att i Vårt Namn Finlands Lantdag föreläggas, samt 2) att ytterligare utvägar för underlättande i vidsträckt mån av dessas jordförvärv utfinnas.»

Även med den ovan föreslagna automatiska förlängningen av arrendena kommer den i de tidigare förslagen inrymda möjligheten till en *prövning av arrendevillkoren* i övrigt att fortfarande kunna äga rum. Med densamma tillgodoses dessutom ett annat i dessa tider mycket aktuellt behov, nämligen möjligheten att *rättvist kunna reglera arrendenas storlek* under dessa tider av plötsliga konjunkturförändringar, i den mån hänsyn därtill ej tages i vare sig gamla eller nya kontrakt.

Det må till sist framhållas, att i varje fall *arrendatorsklassen mångenstädes känner sig otrygg* inför de ännu ovissa avgörandena och vad som skall kunna inträffa både före och efter densamma. Statsmakten synes ej böra undandraga sig att under sådana förhållanden träda mellan samt skänka dessa beroende och svagare samhällsklasserna den tillförsikt och det stöd mot oförutsedda händelser, som de behöva under övergångstiden. Särskilt aktsam måste väl statsmakten vara, att den ej just genom sina förberedelser till en hjälpverksamhet vållar många familjers olycka.

Beträffande *lagens omfattning,* sådan den angivits i de tidigare lagförslagen, vill jordkommissionen nu göra den erinran att den uppenbarligen helst bör i detta avseende överensstämma med den definitiva sociala arrendelagen och i stort sett även en lag om avlösning av arrendejordbruk. Ur denna synpunkt skulle till en början en annan klarare uppställning varit önsklig. Då emellertid ur den hitintills framlagda lydelsen kan utläsas ungefär samma innehåll, som jordkommissionen, åtminstone enligt hitintills fattade provisoriska beslut, tillämnat den sociala arrendelagen, har kommissionen ej funnit anledning att för denna provisoriska lag omlägga den hitintills följda uppställningen annat än i två avseenden.

För det första bör uti 1 § andra stycket uttryckligen angivas, att lagen skall omfatta bolags och ekonomiska föreningars fastigheter såsom ock norrlandslagen uttryckligen angiver. Att sammanknyta denna bestämmelse med krav på att sådan ägare ock skall visas innehava fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastning är en i och för sig vansklig bestämmelse, som kan vålla många tvister och i hög grad minska lagens effektivitet. Den äldre formuleringen lärer icke heller lyckats att under lagen inbegripa alla de fall, då arrendejordbruket skiljts från den huvudsakliga skogsmarken genom ägostyckning. För sistnämnda händelse behöves dessutom ett särskilt tillägg, såvitt rörer enskilda skogsspekulanters hemman.

Uti 2 § har bestämts, att lagen ej skall omfatta arrenden om mer än 25

hektar odlad jord. Hitintills har ej uppmärksammats, huruvida ej även en minimigräns bör uppdragas. Så gör norrländska arrendelagen, som bestämmer en minimigräns av 4 hektar inrösningsjord. Jordkommissionen har i en social arrendelag för hela riket tänkt sig en minimigräns av 4 hektar inrösningsjord eller ock 2 hektar odlad jord. Det kan nämligen vara vanskligt att under en arrendelag och sålunda även under den ifrågavarande indraga arrenden, som väsentligen avse de minsta jordlägenheterna, vilkas innehavare huvudsakligen uppehållas med annat arbete än jordbruk på grund av arbetsavtal. Dylika små arrenden torde i allmänhet ej heller drabbas av de vanskligheter, om vilka nu är fråga. Det skydd de behöva ligga säkerligen på annat håll och faller nog till mycket stor del under ensittarlagens verksamhetsområde. En gräns i lagen blir emellertid alltid schablonmässig, men detta kan ej undvikas särskilt i en provisorisk lag av ifrågavarande beskaffenhet.

En omredigering av lagtexten i förenämnda två avseenden har därför ägt rum.

Vad härefter angår *jordägarens intressen*, så synas dessa hava blivit väl tillgodosedda i det förevarande lagförslaget. För jordägaren såsom den i och genom sin jordäganderätt mäktigare parten berör den ifrågasatta tvångsförlängningen av en utarrendering säkerligen ytterst sällan om ens någonsin något livsintresse. Hans hem och härd drabbas icke därav och han åtnjuter fortfarande gagnet av arrendatorns prestationer i arrende och arbetsskyldighet.

Genom lagförslaget är emellertid jordägaren särskilt skyddad till en början därmed, att, såsom i 11 § ock uttryckligen stadgas, alla de grunder, som berättiga jordägaren att enligt allmänna arrendelagen (§ 36) eller norrländska arrendelagen (§ 26) få arrendatorn skild från arrendet, fortfarande komma att gälla även för den förlängda arrendetiden. I de allmänna grunderna för rätt att avhysa arrendator före arrendetidens utgång från arrendet ingå även de fall, att arrendatorn gör sig skyldig till vanvård av fastigheten eller avviker från avtal om viss odlingsplan eller eljest bestämmelser om fastighetens hävd.

Därtill är i 2 § ytterligare föreskrivet, att lagen ej skall äga tillämpning, där på grund av särskilda omständigheter det skulle för jordägaren medföra avsevärt men att hava jorden fortfarande upplåten på arrende.

För jordägaren likaväl som för arrendatorn är det enligt lagförslaget dessutom medgivet att kunna påkalla ändringar i arrendevillkoren för den förlängda tiden.

Den skiljenämnd, som i händelse av tvist skall avgöra, huruvida arrendator äger påfordra förlängning samt i vad mån arrendevillkoren böra ändras, är icke heller så sammansatt, att åtminstone jordägaren har anledning att befara något åsidosättande av hans rätt och bästa. Nämnden skall bestå av tre personer, av vilka parterna skola välja var sin och Konungens befallningshavande den tredje, vilken senare tillika skall vara ordförande och jämväl äger utslagsröst. Därav kan slutas, att då stridiga meningar göra sig gällande, det väl i regel för att ej säga alltid blir den av befallningshavanden utsedde ledamoten, som i själva verket avgör tvisten.

Slutligen må ej förglömmas, att lagens bestämmelser som sagt, icke äro tvingande. Jordägaren och arrendatorn kunna, oavsett lagen, träffa bindande uppgörelser efter deras ömsesidiga bekvämlighet. Denna möjlighet är säkerligen en kraftig regulator emot en opåkallad, oväntad eller obekväm tillämpning av lagens bestämmelser.

Såsom lagutskottet föreslog vid 1922 års riksdag bör lagen utsträckas att omfatta icke blott arrendatorer å enskild jord utan ock alla *underarrendatorer till dem, som arrendera jord, tillhörig kronan, kommun eller allmän inrättning.* Som bekant är en sådan underarrendering tyvärr mycket vanlig på kronojord. Man kan säga, att även formellt är det här fråga om ett privat arrende. I realiteten är dessa arrendatorers tryckta och beroende belägenhet mångenstädes en allmänt bekant sak. Deras rätt att efter en lång arrendetid kanske ibland i generationer en gång komma fram till en självständig besittning bör ej få äventyras av att en privatperson egenmäktigt uppsäger dem från en jord, som icke ens är hans.

På grund av vad sålunda anförts får jordkommissionen hemställa att till 1923 års riksdag måtte framläggas följande förslag till

Lag
om förlängning av vissa arrendeavtal.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

1 mom. Har torp eller annan tilll huvudgård hörande jordbrukslägenhet eller ock hemman, som lyder under huvudgård, innan denna lag trätt i kraft, upplåtits till brukande mot lega, och gäller avtalet för viss tid, skall, där arrendetiden utgår före den 1 januari 1928 arrendetiden varda förlängd till och med den dag under nämnda år, som motsvarar den, å vilken avtalet eljest skolat upphöra att gälla.

2 mom. Lag samma, som i 1 mom. sägs, vare, därest upplåtelse, som där omförmäles, avser jord, som äges av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller ock av enskild person, som ej är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma, samt uppenbarligen besitter fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen.

I samma ägares hand befintliga, genom ägostyckning eller jordavsöndring skilda områden av samma hemman skola vid bedömande av dennes skyldighet att underkasta sig arrendeförlängning enligt denna lag betraktas såsom en fastighet.

3 mom. Avser arrende jord, som av upplåtaren innehaves allenast med nyttjanderätt, må arrendetiden ej förlängas utöver upplåtarens besittningstid. Ifråga om sådant arrende skall vad här nedan stadgas om jordägaren äga tillämpning å upplåtaren.

4 mom. Varder arrendetid förlängd i enlighet med denna lag, skall beträffande arrendevillkorens bestämmande gälla vad i 3, 4, och 5 §§ stadgas.

2 §.

Förlängning av arrendetid enligt vad i 1 § stadgas skall icke äga rum:

där arrendet omfattar odlad jord till en vidd av mera än 25 hektar;

där i arrendet icke ingår antingen inrösningsjord till en vidd av minst 4 hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst 2 hektar;

där på grund av särskilda omständigheter det skulle för jordägare medföra avsevärt men att hava jorden fortfarande upplåten på arrende; eller

där arrendatorn jämlikt 3 § tillkännagivit att han ej önskar förlängning av arrendetiden.

3 §.

Vill arrendatorn ej tillgodonjuta förlängning av arrendetiden enligt denna lag, give det jordägaren tillkänna senast nittio dagar före arrendetidens utgång.

Påkallar arrendatorn ändring i arrendevillkoren, skall inom sagda tid tillkännagivande därom ock ske hos jordägaren med uppgift tillika å de ändringar, som äskas.

Tillkännagivande, varom nu är sagt, skall ske skriftligen eller med vittnen, där ej skriftligt erkännande om dess mottagande lämnas.

4 §.

Vill jordägaren ej godkänna arrendatorns rätt till förlängning av arrendetiden eller av honom påkallad ändring i arrendevillkoren eller vill jordägaren själv påkalla sådan ändring, och uppstår tvist, skall sådan avgöras av en skiljenämnd, bestående av tre personer, av vilka parterna välja var sin och Konungens befallningshavande i det län, där fastigheten är belägen, utser den tredje, vilken tillika skall vara ordförande.

Ersättning till nämndens ordförande skall enligt av Konungen fastställda grunder utgivas av allmänna medel.

5 §.

Förmenar jordägaren, att förlängning av arrendetid ej må enligt denna lag äga rum, åligger det honom att senast sextio dagar före arrendetidens utgång dock i intet fall före den 1 september 1923 hänskjuta tvisten till skiljenämnd, vid äventyr att arrendetiden eljest varder förlängd.

Kunna jordägaren och arrendatorn ej åsämjas om arrendevillkoren, åligger det jordägaren också att inom samma tid hänskjuta tvisten till skiljenämnd. Försummas det, skola, därest förlängning av arrendetiden kommer till stånd, de förutvarande arrendevillkoren gälla med de ändringar, som arrendatorn påkallat.

Jordägaren skall anses hava hänskjutit tvist till skiljenämnd, då han meddelat arrendatorn skriftlig uppgift å de frågor, om vilka skiljedom äskas, och därvid tillika lämnat underrättelse om sitt val av skiljeman.

6 §.

Vad i 4, 6, 8 och 9 §§ i lagen den 28 oktober 1887 om skiljemän stadgas skall äga motsvarande tillämpning ifråga om skiljenämnd enligt denna lag; dock att vad i 8 § förstnämnda lag sägs om överexekutor skall tillämpas, så vitt angår av part utsedd skiljeman, å domaren i orten och beträffande skiljenämndens ordförande för varje fall å Konungens befallningshavande.

Beslut över ansökan om utseende av skiljeman må av domaren icke givas, med mindre sökandens motpart lämnats tillfälle att yttra sig i ärendet.

Mot Konungens befallningshavande eller domarens beslut, varigenom skiljeman blivit utsedd, må klagan ej föras.

7 §.

Nämnden sammanträder å tid och ort, som av ordföranden bestämmes. Ej må nämnden till avgörande företaga ärende, där ej parterna beretts tillfälle att yttra sig inför nämnden. Nämnden skall söka åvägabringa förlikning mellan parterna. Sådan förlikning skall upprättas skriftligen samt undertecknas av parterna och bestyrkas av nämndens ordförande. Nämnden

må ej fatta beslut, med mindre den är fulltalig. Har var röstande sin mening, och kunna ej två meningar sammanjämkas, gälle ordförandens.

8 §.

Är jordägaren eller arrendatorn missnöjd med nämndens beslut, äge han efter stämning klandra beslutet vid domstol; instämme dock sin talan inom trettio dagar från det beslutet i huvudskrift eller styrkt avskrift delgavs honom.

9 §.

Nämndens beslut skall, såvitt det avser fastställande av arrendevillkoren, lända till efterrättelse, ändå att det ej vunnit laga kraft, där ej av domstol annorlunda förordnas.

Har ej före den tid, då arrendet enligt de för upplåtelsen gällande villkor skall upphöra, nämnden meddelat beslut, skola intill dess så skett eller, i följd därav att yrkandet om arrendetidens förlängning ogillats, för arrendatorn efter vad i 10 § sägs inträtt skyldighet att avflytta, de i avtalet stadgade arrendevillkor i de delar, varom tvist må råda, tillämpas.

Av domstol meddelat beslut angående arrendevillkor lände, ändå att det ej vunnit laga kraft, till efterrättelse, där ej av högre rätt annorlunda förordnas.

10 §.

Är ej, då arrende enligt de för upplåtelsen gällande villkor skall upphöra, avgjort, huruvida förlängning av arrendetiden jämlikt denna lag skall äga rum, vare arrendatorn, med mindre förordnande, varom stadgas i andra stycket, meddelas, icke pliktig att från den arrenderade jorden avflytta tidigare än å den fardag för arrenderad fastighet, som infaller näst efter det frågan om förlängning blivit slutligen avgjord. Dock äge arrendatorn på grund av vad nu sagts icke i något fall kvarsitta längre än till den dag, å vilken arrendet, om förlängning skett, skolat upphöra att gälla. Därest på grund av vad sålunda stadgats arrendatorn sitter kvar utöver den dag, då den upplåtna arrenderätten upphörde, njute jordägaren, i den mån han ej åtnjötes med vad enligt stadgandet i 9 § skall utgå, ersättning med belopp, som, där ej överenskommelse träffas, bestämmes av skiljenämnd. Sådan nämnd utses i den ordning 4 § stadgar, och skall beträffande nämnden och dess beslut vad i 4 § andra stycket, 6, 7 och 8 §§ sägs äga motsvarande tillämpning.

Prövar domstol, att förlängning av arrendetid ej skall äga rum, skall domstolen tillika förplikta arrendatorn att avflytta från fastigheten; och må domstolen, när skäl därtill äro, förordna, att avflyttningen skall ske å viss tidigare dag än i första stycket sägs ävensom, för sådant fall, att utslaget må verkställas utan hinder därav att det icke äger laga kraft. Är sådant förordnande angående verkställighet av utslaget meddelat, skall vad i 42 § utsökningslagen stadgas äga motsvarande tillämpning. Fullföljes mot utslaget talan i högre rätt, äge, när skäl därtill äro, den rätt, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordna, att vidare åtgärd för verkställighet icke må äga rum.

11 §.

Vad i denna lag finnes stadgat medför ej inskränkning i den rätt att få arrendatorn skild från arrendet, som av annan grund än arrendetidens utlöpande må tillkomma jordägaren.

12 §.

Vad i denna lag stadgas äge ej tillämpning beträffande arrende av jord, som tillhör kronan, kommun eller allmän inrättning, där arrendeupplåtelsen ägt rum omedelbart från jordägaren till arrendatorn.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Jordägare eller arrendator vare ej på grund av vad i denna lag stadgas i något fall pliktig att vidtaga åtgärd enligt 3 eller 5 § före den 1 september 1923.

Vad i 2 kapitlet 2 § andra stycket i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom och i 4 § i lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarna stadgas angående förlängning av arrendeavtal skall ej tillämpas, där på grund av stadgandet i 10 § denna lag arrendator efter arrendetidens utgång kvarsuttit å den arrenderade egendomen.

Utdrag ur kommissionens protokoll beträffande frågans behandling och de inom kommissionen yppade skiljaktiga meningarna bifogas.

Stockholm den 10 januari 1923.

På jordkommissionens vägnar:

CARL LINDHAGEN.

Seve Ekberg.

Utdrag ur jordkommissionens protokoll beträffande frågan om lag om förlängning av arrendetiderna och de inom kommissionen yppade skiljaktiga meningarna i sagda fråga.

Den 19 oktober 1922.

Närvarande: Herrar Lindhagen, ordförande, Ehrenborg, Jansson, Johansson, Pettersson, Olsson och Wohlin.

§ 4.

Upptogs på ordförandens förslag till behandling frågan, huruvida jordkommissionen skulle hos regeringen begära framläggande för 1923 års riksdag av lagen om förlängning av arrendetiderna. På yrkande av hr Wohlin beslöt kommissionen att någon dylik begäran icke skulle framställas.

Den 10 januari 1923.

Närvarande: Herrar Lindhagen, ordförande, Ehrenborg, Ingeström, Jansson, Johansson, Pettersson och Wohlin.

§ 3.

Behandlades av ordföranden ånyo väckt (jämför protokoll 19 oktober 1922 förslag om framställning till regeringen rörande framläggande för årets riks-

dag av förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal. Efter diskussion över detta förslag beslöt kommissionen med fem röster, avgivna av herrar Lindhagen, Ingeström, Johansson, Pettersson och Wohlin, att dylik framställning till regeringen skulle avlåtas. Minoriteten, som utgjordes av herrar Ehrenborg och Jansson, yrkade att från jordkommissionens sida intet förnyat initiativ i förevarande fråga skulle företagas.

Den 20 januari 1923.

Närvarande: Herrar Lindhagen, ordförande, Ehrenborg, Ingeström, Jansson, Johansson, Pettersson och Wohlin.

§ 1.

Justerades skrivelse till herr statsrådet och chefen för kungl. justitiedepartementet i anledning av kommissionens förslag till lag angående förlängning av vissa arrendeavtal. (Se registratur).

Härvid yttrade *herr ordföranden* följande:

»Uti 2 § har bestämts, att lagen ej skall omfatta arrenden om mer än 25 hektar odlad jord. Denna gräns grundar sig på den av jordkommissionen vunna uppfattningen, att en social arrendelag och friköpningslag åtminstone tills vidare endast böra omfatta de mindre arrendejordbruken, under det att affärsarrendena skola undantagas. För min del förefaller det dock framdeles även böra övervägas, huruvida ej lämpligen alla arrenden av varaktig beskaffenhet, oavsett storleken, böra få friköpas och således på detta sätt de under alla förhållanden allt för stora jordagodsen kunna uppdelas. Till en sådan bestämmelse skulle jag för min del möjligen redan nu kunna vilja medverka. Det synes mig dock för sakens framfärd vara rådligast, att icke allt för mycket överlasta den med spörsmål utan hålla sig till det, som nu till en början är mest angeläget och således även kan samla mest eljest stridiga meningar. Att för närvarande gå blott ett stycke till förenämnda mål och höja maximigränsen exempelvis till 40 hektar, synes mig icke vara motiverat varken av principiella eller praktiska skäl.

Hitintills har ej uppmärksammats, huruvida ej även en minimigräns bör ifrågakomma. Uppdrages emellertid en sådan gräns för den blivande sociala arrendelagen eller arrendeavlösningslagens tillämpning vinnes inget ändamål med att nu under arrendeförlängningslagen inbegripa även de arrendejordbruk, som under inga förhållanden kunna antagas bliva föremål för dessa lagars omsorg. Det kan möjligen ock möta vissa betänkligheter, att under arrendeförlängningslagen inbegripa sådana små arrendejordbruk, som i själva verket endast äro att betrakta såsom en förmån uti ett arbetsavtal om industriellt arbete.

Norrlandskommittén hade ingen minimigräns i sin arrendelag utan bestämde blott, att självständigt jordbruk skulle bliva föremål för lagens skydd. I propositionen till 1907 års riksdag föreslogs åter, att arrendet skulle omfatta inrösningsjord till en vidd av minst två hektar med rätt för länsstyrelsen att medgiva undantag, om sådant arrende icke kunde anses utgöra självständigt jordbruk. I den slutliga lagen av år 1909 bestämdes sammanjämkningsvis med anledning av motion, väckt redan 1907 i första kammaren, en minimiareal av minst fyra hektar inrösningsjord samt medgavs dessutom en rätt för länsstyrelsen att tillåta undantag i angiven riktning även från denna bestämmelse.

Uti betänkandet angående verkningarna av de norrländska vanhävds- och arrendelagarna, avgivet av Nils Wihlborg och Olof Nilsson, underkastas for-

muleringen av norrländska arrendelagens minimiareal en skarp kritik såsom det synes mig på goda skäl.

Det framhålles att begreppet inrösningsjord såsom enligt 60 § skiftesstadgan omfattande icke blott åker och äng utan även all slags odlingsmark, som kan med den övriga inrösningsjorden lämpligen ingå i skifte, innefattar ett synnerligen otydligt begrepp, som möter många svårigheter att i förevarande fall tillämpa. Norrlandslagens arealbegränsning har dessutom lett till att 40 procent av bolagens och skogsspekulanternas utarrenderade jordbruksfastigheter blivit undandragna lagens tillämpning. Norrlandskommittén inlät sig icke heller på någon arealbegränsning. Med självständigt jordbruk menar kommittén, att »fastigheten var så pass stor att den lämpade sig att besättas med särskild åbo samt att dess jordbruk kunde bereda åbon och hans familj deras huvudsakliga utkomst». Enligt en annan definition borde enligt kommitténs uppfattning lagen populärt talat vara tillämplig på »de gamla bondgårdarna med egen jordbruksekonomi». Betänkandet är enigt med norrlandskommittén därom, att arealen av den jord, som omfattas av arrendeavtalen, bör alldeles lämnas å sido. Däremot finner betänkandet även uttrycket självständigt jordbruk vara synnerligen obestämt. Det utesluter också utan fog de mindre jordbruken, som väl behöva skyddas ännu mer än de större. Det avgörande bör därför enligt betänkandet vara uteslutande det ändamål, vartill den arrenderade jorden är avsedd att användas av arrendatorn. Är ändamålet med arrendeupplåtelsen »idkande av jordbruk», böra lagens bestämmelser komma i tillämpning, oavsett om upplåtelsen avser ett större eller mindre område. Har åter upplåtelsen skett för annat ändamål än idkande av jordbruk, finnes ingen anledning att å avtalet tillämpa arrendelagens mot jordägaren stränga bestämmelser.

Mot en sådan avfattning av lagen kunna säkerligen också göras åtskilliga erinringar icke minst i fråga om dess tydlighet och äventyr. Jordkommissionen har också funnit sig nödsakad att i en blivande social arrendelag upptaga även en minimiareal. Beslutet är ännu icke definitivt fastslaget men majoriteten har hitintills förenat sig om den provisoriska bestämmelsen, att minimiarealen skall vara fyra hektar inrösningsjord eller ock två hektar odlad jord.

Det är möjligt, att med det sista tillägget de 40 procenten av de arrendejordbruk, som i Norrland undandragas den norrländska arrendelagen, bliva i någon mån minskade. Med stor sannolikhet avhjälpes däremot icke det anmärkta missförhållandet i tillräcklig omfattning i all synnerhet icke på de forna bondgårdarna med självständig jordbruksekonomi uti lappmarkerna och Norrbotten. Jordbruket är där mångenstädes ännu till omfånget mycket litet utvecklat. Man reder sig med att utöver vad den lilla åkern och tilläventyrs närbelägen äng avkasta, skörda foder på starrängar och slåttermyrar samt begagnar såsom tillskott till foderförrådet även lövtäkt. Det är också ovisst att veta vad här — liksom för övrigt även i andra trakter — »arrendet omfattar». Det kan gå under ett även mycket lågt minimum, under det arrendatorn med tyst samtycke av jordägaren på angivet sätt skaffar sig fodertillgång på utanför liggande områden. Kronan skänkte i alla fall en myckenhet skog till detta jordbruk, som tillika är fastighetens huvudgård. Skogen har ingen rätt att omintetgöra dessa avsikter utan på den måste fortfarande vila den ofrånkomliga skyldigheten att av sitt överflöd fortfarande bygga åtminstone husen på detta gamla nybyggare- och bondehemman.

En sänkning av majoritetens arealbestämmelse synes mig därför vara

ovillkorligen påkallad. Detta är dessutom motiverat därav, att den provisoriska lagen bör enligt sakens natur tämligen rundligt hålla möjligheterna öppna, helst detta utan någon väsentlig olägenhet bör kunna ske. Uti förenämnda betänkande anmärkes, att en sänkning av arealgränsen i förening med ett utbyte av begreppet inrösningsjord mot de mera distinkta begreppen åker och äng (inägojord) vore en förbättring, ehuru enligt betänkandet såsom ovan sagts visserligen icke tillräcklig.

På grund av vad sålunda anförts får jag föreslå, att en minimiareal införes åtminstone i denna provisoriska lag samt att såsom gräns sättes, att arrendebruket skall omfatta minst två hektar odlad jord samt ängs- och hagmark.»

Härefter anförde *herr Ehrenborg:* »Jag anser att några omständigheter ej förekommit, som bort föranleda kommissionen att frångå sitt den 19 oktober 1922 fattade beslut att ej för sin egen del taga något särskilt initiativ i nu föreliggande fråga». Häruti instämde *herr Jansson.*

Herr Wohlin anförde följande:

»Erfarenheterna hava under de gångna åren visat, att avhysningar av nyttjanderättshavare till jord, tillhörig aktiebolag, i åtskilliga fall ägt rum i mellersta Sverige, att arrendegårdar under bolag utsatt för ur jordbrukssynpunkt olämpliga ägostyckningar samt att arrendetiderna ofta förkortats till allenast ett år, vilket bidragit till att göra sådana nyttjanderättshavares rättsliga ställning osäker. Med hänsyn härtill och då jag bland annat har för avsikt att föreslå utarbetandet av en arrendelagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med den så kallade norrländska arrendelagen samt gällande för jord över viss minimigräns inom de delar av riket, där nämnda arrendelag icke gäller, tillhörig aktiebolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, vilken icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma, med fastställande jämväl av viss maximigräns för sådana arrenden, anser jag önskvärt att de nyttjanderättshavare, som framdeles enligt min uppfattning böra tryggas i sin ställning genom en dylik arrendelagstiftning, i avvaktan på att en sådan kommer till genomförande skyddas genom en provisorisk förlängning av nu gällande arrendeavtal. Vad angår arrendatorer under fideikommissegendomar är jag icke nu i tillfälle ingå på de åtgärder, som enligt min uppfattning framdeles böra vidtagas för att bereda sådana en tryggare ställning, men då fall av ettåriga arrenden även här äro ofta förekommande samt avhysningsförsök jämväl här förekommit, synes mig riktigt att även sådana arrendatorer inbegripas under arrendeförlängningslagen. Jag förordar för den skull, att jordkommissionen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om framläggande för riksdagen av en arrendeförlängningslag, gällande för fem år framåt från lämplig tidpunkt innevarande år och konstruerad i huvudsaklig överensstämmelse med Kungl. Maj:ts proposition nr 397 till 1920 års riksdag, likväl med följande viktigare ändringar, nämligen *dels* att i 1 §, första stycket, efter orden »hemman, som lyder under huvudgård» insättes orden »där huvudgården äges av bolag eller ekonomisk förening eller innehaves såsom fideikommissegendom», *dels* att den i 2 §, andra stycket, i sagda proposition angivna arealgränsen sättes vid 40 hektar, *dels* att 12 § erhåller sådant tillägg, som förordades i den av herrar Tjällgren och Nilsson i Vibberbo vid andra lagutskottets utlåtande nr 12 vid 1922 års riksdag fogade reservationen, *dels* slutligen, för åvägabringande av lämplig överensstämmelse med den av mig för bolagsarrendatorer m. fl. tänkta arrendelagstiftningen, att arrendeförlängningslagen icke måtte komma att gälla för ut-

arrenderade fastigheter, där arrendet omfattar odlad jord samt ängs- och hagmark till en vidd av minst två hektar.»

Herr Ingeström instämde i huvudsak i det av herr Wohlin avgivna särskilda yttrandet. Dock yrkade han, att den i 2 § omförmälda maximigränsen, i likhet med vad kommissionen föreslagit, måtte sättas till 25 hektar. Den av herr Wohlin föreslagna utökningen av maximiarealen till 40 hektar innebure nämligen enligt herr Ingeströms förmenande ett allt för starkt ekonomiskt ingrepp i den enskilda jordägarens dispositionsrätt.

Bilaga B.

Redogörelse för jordkommissionens betänkande den 28 februari 1923 (del VI) i vad detsamma avser nedannämnda tre lagstiftningsområden.

(De förslag, som här nedan betecknas såsom jordkommissionens, uppbäras av följande av kommissionens ledamöter, nämligen herrar *C. Lindhagen*, *Å. Ingeström*, *C. J. Johansson* i Uppmälby och *G. Pettersson* i Hällbacken med undantag för de fall, att någon av dem i en eller annan del antecknat skiljaktig mening. Ledamöterna *M. Ehrenborg* och *C. Jansson* i Edsbäcken samt *O. Olsson* i Kullenbergstorp och *N. Wohlin* hava avgivit särskilda yttranden, vilkas huvudinnehåll i det följande också återgivas.)

I. Social arrendelag.

Jordkommissionen har framlagt ett utkast till lag angående vissa jordbruksarrenden. Denna lag är avsedd att gälla hela riket, varav följer den norrländska arrendelagens upphävande såsom en separatlagstiftning för Norrland och vissa delar av Dalarne.

Den norrländska arrendelagen omfattar endast jordbruk, som ägas av bolag, ekonomiska föreningar och enskilda spekulanter. Genom lagens utsträckning till hela riket uppkommer spörsmålet om lagens tillämpning jämväl på godsägares utarrenderade jordbruk. Kommissionen finner, att lagens skydd bör i lika mån givas åt arrendatorer, oavsett om jordägarna tillhöra den ena eller andra kategorien. För hela riket och för samtliga nämnda kategorier arrendatorer är det av enahanda betydelse att stadga en viss minimitid för arrendet, skyldighet för jordägaren att i första hand svara för husens byggande samt rätt för arrendatorn att odla och erhålla ersättning för nyodlingar och andra jordförbättringar ävensom att bereda tillgång till husbehovsvirke och bete, där sådant anses omistligt.

Kommissionen finner det vidare överensstämma med reda och allmänhetens intresse att liksom den norrländska arrendelagen även en social arrendelagstiftning för hela riket upptages i en särskild lag, som innehåller de sociala bestämmelserna och i övrigt hänvisar till allmänna arrendelagen.

I sak följer förslaget i huvudsakliga delar den norrländska arrendelagen, men innehåller ock åtskilliga avvikelser, delvis föranledda av lagens utsträckning till södra och mellersta delarna av riket med där förekommande gods.

Förslagets viktigaste stadganden äro följande:

Lagen omfattar, i likhet med den norrländska arrendelagen, arrende av jord, som tillhör bolag, förening för ekonomisk verksamhet och enskild spekulant (även annan spekulant än skogsspekulant), men dessutom arrende av jord, tillhörig annan enskild person eller fideikommiss, där arrendet avser

till huvudgård hörande hemman, hemmansdel, torp eller annan jordbrukslägenhet.

Minimiarealen för lagens tillämplighet skall vara minst 4 hektar inrösningsjord eller ock odlad jord till en vidd av minst 2 hektar, det sista en nyhet. Med hänsyn till förhållandena i södra och mellersta Sverige föreslås nu också en maximiareal av 25 hektar odlad jord.

På omväg föreskrives, att om jordbruket icke lämnar »huvudsaklig bärgning åt en medelstor familj», skall på begäran arrendet undantagas från lagen. I norrlandslagen är villkoret att »självständigt jordbruk kan idkas».

Upplåtelsetiden är, då den ej avser arrendatorns livstid, minst 15 år, vartill såsom en nyhet kommer optionsrätt till ytterligare 15 år, vilket upprepas vid varje periods slut. (Enligt kommissionens nedan återgivna utlåtande om arrendators rätt till avlösning av arrendejordbruk kan jordägaren påfordra avlösning inom viss tid, vid äventyr att optionsrätten förfaller och jordägaren berättigas sälja jordbruket till annan.)

Jordägaren svarar för nödiga åbyggnaders uppförande. På arrendatorn vilar alla reparationer, även de större, vilka senare enligt norrlandslagen vila på jordägaren.

Lega skall utsättas i penningar eller naturaalster och skall vara till beloppet bestämd. I likhet med norrlandslagen innehåller förslaget, att legan kan vid allmän svårare missväxt efter särskild prövning nedsättas. Stadgandet om hur legan skall utgöras innefattar således arbetsskyldighetens borttagande genom lag. Kommissionen förordar i anslutning till en nästan enhällig opinion bland arrendatorerna, att denna förpliktelse skall upphöra. Samtidigt erinrar kommissionen om de utvägar, som i stället böra anlitas. Kommissionen finner det riktigt, att jordbruk samt lönearbete å jorden och i skogen hållas i sär i möjligaste mån.

Arrendatorn har rätt till nyodling samt rätt till ersättning för sådan och för annan jordförbättring. Denna rätt göres i förslaget mera effektiv, i det att, då endast de odlade ägorna äro upplåtna, arrendatorn äger att under vissa förutsättningar även kunna upptaga odling annorstädes, dock ej där det finnes ståndskog eller växtligt ungskogsbestånd.

Jordkommissionen i länen och jordkommittéer i socknarna äga viss befattning med lagens övervakande.

Vissa tvister avgöras av skiljemän enligt förebilden därom i den allmänna arrendelagen, såsom om ändringar i arrendevillkoren vid arrendetidens utgång m. m.

En viktig angelägenhet är övergångsbestämmelserna och den därmed sammanhängande frågan, huruvida och i vad mån lagen skall äga tillämpning på avtal, ingånget före lagens trädande i kraft. I detta avseende innehåller förslaget, att, om arendatorn enligt äldre avtal vid arrendetidens utgång brukat fastigheten i minst 15 år, äger han rätt att på sätt och under villkor, som i förslaget stadgats om optionsrätts tillgodonjutande, få arrendet förnyat i enlighet med den nya lagen. Arrendatorn är berättigad att härvid tillgodoräkna sig den tid hans eller hans hustrus föräldrar eller adoptivföräldrar innehaft fastigheten. Oavsett vad sålunda stadgats skall å äldre arrendeavtal, avseende arrende för arrendatorns livstid eller på viss tid, vara

för den återstående arrendetiden tillämpligt vad i den nya lagen stadgas om rätt att verkställa nyodling samt att erhålla ersättning för sådan och för annan jordförbättring. Dessa övergångsbestämmelser motiveras på följande sätt:

»Det är givet av den största vikt, att, därest förevarande förslag varder upphöjt till lag, denna i verkligheten vinner tillämpning snarast möjligt och att även den nuvarande generationen arrendatorer i största utsträckning får komma i åtnjutande av det skydd, lagstiftningen avser att giva arrendator. Statsmakterna torde sålunda icke böra tillstädja, att de jordägare, som i lagen avses, söka genom allehanda dispositioner undandraga sig dess verkningar och i större eller mindre omfattning eludera lagstiftningens ändamål. Härutinnan torde särskild uppmärksamhet böra fästas vid, att icke jordägarna, sedan lagförslaget vunnit allmän kännedom och innan detsamma hinner upphöjas till lag, genom hot om arrendeuppsägningar söka tvinga arrendatorerna att antaga för dem oförmånliga arrendeavtal, varigenom den sociala arrendelagstiftningens tillämpning för kanske avsevärd tid framåt undanskjutes. De i motionen nr 154 vid 1910 års riksdag påtalade förhållandena torde härutinnan verka såsom avskräckande exempel. Att allt fortfarande en avsevärd del av de norrländska bolagshemmanen äro undandragna den speciella arrendelagens tillämpning, framgår av den undersökning, som verkställts av herrar Wihlborg och Nilsson. Enligt denna funnos åren 1917—1918 1,887 stycken bolag eller ekonomiska föreningar tillhöriga fastigheter om 4 hektar inrösningsjord eller därutöver, vilka upplåtits på arrende före den 1 september 1909, eller 39 procent av samtliga utarrenderade fastigheter av denna kategori.

Vid antagandet av den finska förordningen den 12 mars 1909 om lega av torp, landbolägenhet och backstuguområde sökte man förebygga att lagen eluderades på sådant sätt, som ovan nämnts, genom föreskrift, att legoavtal, som tillkommit före lagens ikraftträdande, skulle förlängas utöver den avtalade arrendetiden med viss tid.

Under hänvisning till vad sålunda anförts vill kommissionen understryka vikten av, att det av kommissionen förordade förslaget till lag angående förlängning av vissa arrendeavtal snarast möjligt vinner statsmakternas gillande. Genom en sådan lag lösas enligt kommissionens mening de svårigheter, som uppställa sig vid förevarande lagstiftnings problem, på det effektivaste och för alla parter förmånligaste sättet. Arrendatorerna behöva ej frukta, att de, innan den sociala arrendelagen vinner tillämpning å dem, skola genom hot om uppsägningar tvingas avsluta långvariga arrendeavtal på oförmånliga villkor.

Skulle emellertid en lag, som avser att förlänga gällande arrendeavtal i avbidan på den sociala arrendelagens genomförande, icke komma till stånd, torde det enligt kommissionens mening bliva en tvingande nödvändighet för statsmakterna att genom andra åtgärder sörja för, att den sociala arrendelagens tillämplighet ej på sådant sätt, som ovan omförmälts, i större eller mindre omfattning ställes på framtiden.

Huru än denna angelägenhet ordnas, måste man likväl med all säkerhet räkna med att en del äldre arrendeavtal komma att kvarstå efter den sociala arrendelagens ikraftträdande. Frågan är då, huruvida den nya lagen bör gälla även dem. Beträffande avtal, som avslutats för viss tid eller arrendatorns livstid, har kommissionen ansett, att så bör vara fallet i vissa avseenden.»

Herr *Lindhagen* är skiljaktig bland annat i följande hänseenden: Han avstyrker bestämningen »huvudsaklig bärgning åt en medelstor familj» och föreslår beträffande lagens omfattning någon omformulering jämväl i övrigt, så att alla före detta bondejordbruk komma under lagen. Detta icke minst med hänsyn till lappmarkerna och andra delar av nordligaste Sverige. — Upplåtelsetiden bör vara tjugu år såsom norrlandskommittén föreslog, andra kammaren ursprungligen beslöt och kronan vid sina arrenden redan praktiserar. Optionstiderna sättas till samma längd eller tjugu år, såsom ock vid kronans arrenden brukas. — Förslaget upptager liksom norrlandslagen rätt för arrendatorn att före arrendetidens utgång lämna arrendet endast om han förbehåller sig det uti avtalet. Norrlandskommittén och andra kammaren ville medgiva arrendatorn rätt att uppsäga avtalet efter fem år. Reservanten vill giva arrendatorn rätt att utan tidsbegränsning eller förbehåll uppsäga arrendet i laga ordning till laga fardag. — Han förordar bibehållandet av norrlandslagens åtskillnad mellan större och mindre reparationer samt förordar rätt för arrendatorn att odla även mark beväxt med skog, om ingen annan lika god odlingsmark finnes.

Beträffande övergångsbestämmelserna förordar herr Lindhagen, att den nya lagen blir tillämplig till alla delar å äldre arrenden av enahanda slag med möjlighet dock till jämkning i villkoren. Detta motiveras på följande sätt:

»Meningen med en social arrendelag bör vara, att de fördelar, som den medför, skola tillgodokomma i första hand den levande generationen arrendatorer, som bruka jorden vid lagens tillblivelse. Det är missförhållandena med deras arrendejordbruk, som föranlett lagstiftningen och sålunda väl böra i första hand avhjälpas av densamma. Norrlandskommittén sökte efter olika linjer i vissa avseenden tillmötesgå dessa rimliga anspråk. Den formellt juridiska doktrinen, att lagar ej må vinna retroaktiv verkan, ansågs emellertid av 1906—1907 års regering böra vinna tillämpning även på förevarande sociala lagstiftning. Att sedan vinna ändring i regeringens förslag på denna punkt försöktes förgäves vid riksdagarna 1907, 1908 och 1909. Därigenom undandrogs på olika sätt en stor del av den levande arrendatorsklassen lagens förmåner.

Nu måste frågan upptagas igen i hela sin vidd. Även enligt den nu förordade lagstiftningen böra ifrågavarande varaktiga arrenden betraktas såsom mera en den jordbrukande befolkningens sannskyldiga tillhörighet. Därför har nu även ifrågasatts en rätt för arrendatorerna att få frilösa arrendena och i detta avseende giver den förordade lagstiftningen jämväl arrendatorer med kontrakt, som tillkommit före den sociala arrendelagens ikraftträdande, rätt begagna sig av denna lösningsrätt. Meningen är, att åkerbruket förr eller senare skall bli hans och hans arvingars fria jordbesittning. Det synes då vara så mycket mindre anledning att icke tillerkänna den levande generationen arrendatorer även förmånen av arrendelagens fördelar.

Såsom av kommissionen framhållits skulle genomförandet av den av kommissionen förordade arrendeförlängningslagen i mycket bana väg för en sådan övergång till de nya förhållandena. Men fullt tillräcklig är den icke. Någon garanti finnes särskilt icke mot att arrendatorn, som den nya lagstiftningen vill tillägga både optionsrätt till förnyat arrende och inlösningsrätt, likväl skall kunna

vid arrendetidens utgång uppsägas från arrendet och nödgas byta plats med en annan. Övergångsbestämmelser i lagen böra därför enligt min uppfattning avfattas så, att den nya lagen till alla delar blir tillämplig även å äldre arrenden med möjlighet till därav påkallade jämkningar i arrendevillkoren på sätt i 13 § ifrågasättes.»

I sitt särskilda yttrande hava herrar *Ehrenborg* och *Jansson* framlagt ett utkast till lag angående vissa jordbruksarrenden. Det utgår ifrån, att beträffande arrende av jord, tillhörig bolag, ekonomiska föreningar och enskilda spekulanter, den norrländska arrendelagen bör utsträckas att gälla hela riket. Utkastet överensstämmer i övrigt i huvudsak med den norrländska arrendelagen. Maximi- och minimiarealgränser upptagas dock i överensstämmelse med jordkommissionens förslag. — Såsom grundregel upptages, att arrendetiden skall utgöra inalles trettio år utan rätt för arrendatorn till någon vidare förlängning; och kan denna arrendetid uppdelas i en första upplåtelsetid om minst femton år med rätt för arrendatorn till optionsrätt för ytterligare femton år. — Arrendet må utgöras även i dagsverken, för vilka dock ersättning skall beräknas efter det vid deras utgörande gångbara priset. — Arrendatorns rätt att nyodla utsträckes huvudsakligen på enahanda sätt som kommissionen föreslagit. — Övergångsbestämmelserna innehålla medgivande om den nya lagens tillämpning på äldre avtal för visst fall. Har nämligen arrendator eller arrendators maka eller enderas skyldemän i rätt upp- eller nedstigande led eller adoptant eller adoptivbarn enligt avtal, avseende upplåtelse för viss tid, ingånget före lagens trädande i kraft, när arrendetiden efter lagens ikraftträdande utgår brukat fastigheten i minst femton år, äger arrendatorn rätt att på sätt och under villkor, som beträffande tillgodonjutande av optionsrätt stadgas, få arrendet förnyat i enlighet med den i yttrande föreslagna lagen.

I samma särskilda yttrande framlägges ock ett utkast till lag om ändring i vissa delar av den allmänna arrendelagen. Dessa ändringar avses att tillämpas å arrende av torp och andra mindre arrendeställen, lydande under huvudgårdar, tillhöriga andra enskilda personer än ovan sägs. Enligt förslaget anses nämligen dessa arrenden böra regleras efter andra, för vederbörande jordägare mindre betungande normer än arrenden av jord, tillhörig bolag, ekonomiska föreningar och enskilda spekulanter. Avvikelserna från den allmänna arrendelagen bestå huvudsakligen däri, att en minimiarrendetid föreslås, vilken satts till femton år, att dagsverken skola ersättas efter vid deras utgörande gångbart pris, att jordägaren ålagts vid tillträdet tillhandahålla arrendatorn bostadshus och för jordbrukets bedrivande nödiga byggnader i brukbart skick och att arrendatorn tillförsäkras rätt att i viss omfattning nyodla. I fråga om denna lags tillämplighet å tidigare avtal föreslås, att därutinnan skola gälla de grunder, som beträffande arrende i allmänhet finnas stadgade i promulgationslagen till allmänna arrendelagen.

Uti det särskilda yttrande, som avgivits av herrar *Olsson* och *Wohlin*, har endast framlagts allmänna synpunkter på den ifrågasatta arrendelagstiftningen. Därvid framhålles som första grundsats, att nödig varsamhet bör iakttagas på detta svåra och ömtåliga område för jordlagstiftningen, samt yttras vidare:

»Det står enligt vår mening icke i överensstämmelse med vare sig berättigade nationalekonomiska synpunkter eller ens arrendatorernas och torparnas eget bästa att här förorda jordlagar, som komme att ytterligare försvåra de redan nu hårt tryckta större jordbrukarnas ställning eller det viktiga industriella arbete, som utföres inom de jord- och skogbesittande bolagen. Lagstiftaren bör undvika åtgärder, som på ett störande och häftigt sätt ingripa i det större jordbrukets arbetssystem. Likaså bör tillses, att lagstiftningen icke bereder bolagen avbräck i deras industriella verksamhet.»

I anslutning till dessa synpunkter kunna reservanterna icke förorda en lagstiftning, som innefattar förbud för arrendes utgörande i arbetsprestationer, och icke heller någon slags statlig eller kontrahenterna påtvingad reglering av arrendeprestationernas beskaffenhet och storlek.

Beträffande arrende av jord, tillhörig bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter, förordas en särskild arrendelag även för södra och mellersta delarna av riket, vilken i sina allmänna huvudddrag i övrigt bör utarbetas med norrlandslagen som förebild. Dock bör härvid på varje punkt undersökas skiljaktigheterna mellan södra och mellersta delarna av riket och norra Sverige och i anslutning därtill formuleras de förstnämnda landsdelarnas lagstiftning. Särskilt passa där icke norrlandslagens minimibestämmelser för arrendets storlek.

Vad åter angår arrende av jord, tillhörig godsägare och andra enskilda jordägare än ovan sägs, förordas sådan jämkning i allmänna arrendelagen, att arrendeavtalen böra innehålla bestämmelser, huruvida arrendatorn äger eller icke äger s. k. optionsrätt till arrendets förnyande, samt att, om ingen bestämmelse av detta slag förekommer i kontraktet, nyttjanderättshavarna skola anses äga sådan optionsrätt. Denna föreslås konstruerad i huvudsaklig överensstämmelse med bestämmelserna i jordkommissionens den 21 januari 1920 avgivna förslag till lag angående förlängning av vissa arrendeavtal. Stadgande om viss minimiarrendetid anses icke böra ifrågakomma, varemot föreslås, att jordägare ålägges tillhandahålla arrendatorer bostadshus och nödiga byggnader i övrigt i brukbart skick samt ombesörja större reparationer, ävensom att arrendatorer tillförsäkras större rättighet till ersättning för vidtagna jordförbättringar m. m. än som medgives enligt gällande arrendelag.

Något uttalande om de nya bestämmelsernas tillämpning på äldre avtal innehåller icke detta yttrande.

II. Avlösning av arrendejordbruk m. m.

Rörande avlösning av arrendejordbruk yttrar *jordkommissionen* bland annat följande:

»Avlösning av vissa mindre arrendejordbruk innefattar en viktig utbyggning av den sociala arrendelagen. En social arrendelag har till uppgift visserligen att trygga en arrendator i besittning av jordbruket till gagn både för det senare och för brukaren och utan skada för jordägaren. Den kan dessutom, såsom norrlandskommittén erinrade, få den uppgiften att främja frivilliga avtal om jordens övergång med självständig rätt till arrendatorn. Detta

senare blir i varje fall målet såsom varande den önskvärda slutliga lösningen på den föreliggande frågan.

Emellertid kan det befaras, att denna lösning icke skall kunna på frivillighetens väg uppnås eller icke ske på ett rättvist och tillfredsställande sätt. Svaren å jordkommissionens (band V, sid. 101 o. f.) frågor äro i det stora hela samstämmiga härutinnan, att stor obenägenhet råder hos jordägare att avhända sig sina arrendejordbruk över huvud taget. Det kan, såsom erfarenheten visar, likaledes befaras, att dylika jordbruk i varje fall icke komma att utbrytas i ett bärkraftigt skick. Därför erfordras en lag, som medger en av staten främjad och kontrollerad lösningsrätt till arrendatorernas förmån. Denna lagstiftning blir slutstenen i det nu förevarande komplexet av jordlagar.»

Något utkast till lag om avlösning av arrendejordbruk har jordkommissionens majoritet ej framlagt, utan endast utvecklat vad en lagd ärom lämpligen bör innehålla.

Enligt kommissionens mening bör rätt till avlösning äga rum väsentligen i fråga om enahanda jordbruk, som skyddas av sociala arrendelagen. Dock betonas, att lagen må omfatta endast sådana jordbruk, vilka på ett varaktigt sätt varit upplåtna på arrende. Denna förutsättning skall anses föreligga, då jordbruket vid tiden för avlösningen varit i femton år i följd upplåtet på arrende. Vidare föreslås huru mycket inägor, odlingsmark, skog och bete m. m. bör minst tilläggas jordbruken vid avlösning. Skulle i enstaka fall jordbrukets avstående uppenbarligen bereda jordägaren personligen eller hans jordbruk och skogsbruk större olägenhet än som kan anses motsvara nyttan för en arrendator eller det allmänna av jordbrukets avlösning, må i händelse av dylika särskilt trängande omständigheter Konungen kunna meddela uppskov med eller befrielse från skyldighet att avstå jordbruk enligt lagen.

Kommissionen anser, att staten bör framträda som målsman för arrendatorn och jordbruket vid dettas utbrytning. Staten bör sålunda vidtaga alla erforderliga åtgärder för avlösningens utförande, förskottera utgifterna och övertaga jordbruket för att sedan, i regel omedelbart, överlämna det till vederbörande arrendator, som har att i sin ordning övertaga kostnaderna i form av ett amorteringslån med långa betalningsterminer och minsta möjliga ränta.

Kommissionen föreslår vidare, att det bör stå arrendatorn öppet att välja den för honom lägliga tiden för avlösningen och skydd dessförinnan beredas honom genom den sociala arrendelagen. Jordägaren, som särskilt på grund av honom åliggande nybyggnadsskyldighet kan tänkas föredraga avlösning framför fortsatt utarrendering, skall i sin ordning äga rätt påfordra, att avlösning skall, därest han sådant begär, hava ägt rum inom viss tid vid äventyr att eljest optionsrätten förfaller och jordägaren berättigas att sälja jordbruket till annan än arrendatorn.

Den administrativa organisationen bör uppdragas åt jordkommissioner i länen och åt jordkommittéer, eller, där sådana ej inrättas, kommunalnämnderna i socknarna. Över det hela bör stå en central ledning. Särskilt betonas vikten, att nämnda centrala organisation inrättas för handhavande av sociala jordfrågor i allmänhet.

Avlösning får icke äga rum annat än på begäran av vederbörande arren-

dator. Frivillig överenskommelse om en avlösning mellan staten och jordägaren bör åstadkommas; eljest får tvångsavlösning tillitas.

Beträffande jordlösen vid tvångsavlösning kunna allmänna expropriationslagens ersättningar icke lämpligen utan modifikation tillämpas. Taxeringsvärdet bör vara utgångspunkt och utöver detta endast undantagsvis någon förhöjning äga rum. Någon särskillnad i lösenhänseende mellan åbyggnader och jord bör icke göras, utan lösen med ledning av taxeringsvärdet bestämmes för jordbruket såsom en helhet efter det värde, vartill jord av ifrågavarande läge och beskaffenhet kan anses böra skäligen uppskattas, med iakttagande dock tillika av vissa detaljföreskrifter. Sålunda skall arrendatorn för nyodlingar eller andra jordförbättringar, som på ett varaktigt sätt förökat fastighetens värde, och som utförts eller ersatts av arrendatorn, tillgodoräknas det ökade värdet. Enahanda bestämmelser föreslås för åbyggnader, vilka skola avstås utan ersättning i den mån de uppförts eller verkställts av arrendatorn eller av föregående nyttjanderättshavare, vilkas rätt övergått å honom. Har jorden ursprungligen varit föremål för jorddonation av kronan, skall för vissa fall ett avdrag av 25 procent äga rum.

Kommissionen anser vidare, att ensittarlagens bestämmelser böra tillämpas vid avgörandet av följande angelägenheter: bestämmandet om expropriation skall få äga rum; bestämmandet huru mycket och vilka slag av mark med tillbehör, som skola för det speciella fallet tilläggas jordbruket; vilken ersättning, som skall utgivas för det exproprierade; utläggandet på marken av de definitiva gränserna på det ändamålsenligaste sättet.

Samtliga dessa frågor böra alltså avgöras av en avlösningsnämnd. Klagan må fullföljas till ägodelningsrätt och högsta domstol. Dock förordas vissa modifikationer i förhållande till ensittarlagens bestämmelser. Sålunda bör klagan ej få fullföljas över nämndens värdering. Nämnden bör ock bestå av fem i stället för, såsom enligt ensittarlagen, tre personer och organiseras annorlunda. Att enligt ensittarlagen de två här förstnämnda spörsmålen — bestämmandet om expropriation skall få äga rum samt huru mycket och vilka slag av mark med tillbehör, som skola tilläggas jordbruket — få fullföljas till förenämnda domstolar, innefattar, enligt vad motiven till ensittarlagen utvisa, icke något avståndstagande principiellt från samma spörsmåls hänskjutande till lagstiftningsmakten, representerad av regeringen, såsom enligt allmänna expropriationslagen skall ske, utan har sin grund i att man velat såmedelst finna ett något enklare förfarande.

I detta sammanhang betonas, att enhetligt förfarande för tvångsavlösning bör åstadkommas för de tre olika ändamål, där sådan avlösning kan ifrågakomma, nämligen för bildande av nya jordbruk, för avlösning av arrendejordbruk och för avlösning av tomtmark till bostäder.

Företrädesrätt till avlösning tillkommer den arrendator, som innehar arrendet eller, om han dör, hans hustru, bröstarvingar och adoptivbarn.

Överlåtandet av det avlösta jordbruket från staten till den, som vederbör, sker i den ordning, som om överlåtelse av kronojord är särskilt stadgat. Garanti bör i någon form givas för att genom statens medverkan avlöst jordbruk fortfarande upprätthålles och att jorden ej sedan utan tillstånd avyttras till andra ändamål. Detta har varit avsikten med den s. k. trygga besittningsrätten. Om

upplåtelse åter tilläventyrs sker med äganderätt, måste ändamålet med avlösningen på andra vägar upprätthållas såsom ett oförytterligt förbehåll därom i äganderätten till dylika fastigheter eller genom tillblivelsen av den av kommissionen framlagda koncessionslagen eller genom en återköpsrätt till förmån för staten.

Kommissionen förordar vidare ett avlösningsförfarande med rätt till eventuell tvångsavlösning för att med erforderlig jord förbättra ofullständiga jordbruk. En del gamla bondejordbruk hava särskilt av bolag, som förvärvat dem, blivit utbrutna på ett för jordbruket ofördelaktigt sätt. Dessutom finnes det talrika mindre jordbruk, som icke uppkommit på förenämnda sätt, men äro förkrympta och otjänliga för sitt ändamål. För bägge dessa fall föreslår kommissionen rätt till avlösning under vissa angivna förutsättningar genom statens mellankomst.

Herr *Lindhagen* har avgivit ett utkast till lag om avlösning av osjälvständiga jordbruk samt förbättring av ofullständiga jordbruk. Detta förslag innefattar ock skiljaktigheter i vissa delar. Sålunda anser reservanten, bl. a. att vissa jordbruk av enahanda natur och omfattning, vilka skötas utan arrendeupplåtelse av därtill anlitad personal, samt tillförne självständigt idkade jordbruk av enahanda natur och omfattning, vilka sammanslagits till ett med annat jordbruk, också må kunna utbrytas för att bilda självständiga jordbruk. — Avlösningsnämnden förordas skola organiseras enligt förslaget I i betänkandet om bildande av nya jordbruk. — Frågan huruvida tvångsavlösning får äga rum samt angående omfattningen av det, som skall utbrytas, avgöres direkt eller i besvärsväg av lagstiftande makten, representerad av regeringen, och icke av domstolarna. Särskilda värderingsgrunder förordas beträffande odlingsmark och växande skog.

Herr *Ingeström* har reserverat sig emot 25 procents avdrag av värdet å avlöst jord, som ursprungligen varit donationsjord från kronan, och herr *Pettersson* instämmer med herr Lindhagen, i att huvudfrågorna ej må fullföljas till domstolarna utan avgöras direkt eller besvärsvägen av regeringen.

Beträffande övergångsbestämmelserna framhåller *kommissionen*, att avlösningslagen självfallet och i all synnerhet måste gälla även äldre upplåtelser. Detta innebär ej någon retroaktiv verkan, då här föreligger ett ingripande av samma natur som expropriation. Berörda uppfattning finner kommissionen sålunda ej erfordra något särskilt uttryck i lagen. Skulle emellertid den minsta tvekan därom kunna befaras uppstå vid tillämpningen, bör den hävas genom ett ofrånkomligt stadgande.

I det av herrar *Ehrenborg* och *Jansson* avgivna särskilda yttrandet innefattas även ett utkast till lag om rätt i vissa fall för arrendator att inlösa på arrende innehaft område. Huvudbestämmelsen, som innefattas i 1 § första stycket, är så lydande:

»Omfattar ett för idkande av jordbruk på arrende upplåtet område odlad jord till en ytvidd av högst 25 hektar och ingår däri inrösningsjord till en vidd av minst 4 hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst 2 hektar samt ägdes området

vid arrendeavtalets ingående av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller utgör detsamma, där annan var ägare därtill, torp eller annan under huvudgård lydande lägenhet, hemman eller hemmansdel, vare arrendatorn berättigad att i den ordning denna lag stadgar tillösa sig området under förutsättning att området den 1 januari 1924 under mer än trettio år i följd innehafts av annan än jordägaren samt därav under mer än femton år av arrendatorn eller arrendatorns maka eller enderas skyldemän i rätt upp- eller nedstigande led eller adoptant eller adoptivbarn.»

Själva avlösningsförfarandet är hänvisat till arrendatorns initiativ och utförande av detsamma såsom den ena parten gent emot jordägaren såsom den andra. Något statens målsmanskap, såsom kommissionen ifrågasatt, förordas således icke. Själva förfarandet är i övrigt byggt på den s. k. ensittarlagen och lägger således även avgörandet i huvudfrågorna i sista hand på ägodelningsrätten och högsta domstolen. Flera betydelsefulla avvikelser från ensittarlagen föreslås dock. Ersättningen bestämmes väsentligen efter allmänna expropriationslagens grunder. Lösningsrätt må icke äga rum, därest områdets avlösande skulle medföra avsevärd olägenhet för huvudfastigheten eller därmed sambrukad, jordägaren tillhörig fastighet, såsom att, där arrendatorn är skyldig att göra dagsverken, nämnda fastigheters odling genom skyldighetens bortfallande skulle tillskyndas avsevärt men.

Uti herrar *Olssons* och *Wohlins* särskilda yttranden förklara de sig i princip icke vilja resa motstånd mot en framtida friköpningslag, ehuru de ej anse tidpunkten nu vara inne för en sådan lagstiftnings genomförande. Såsom allmänna grundsatser för en dylik lagstiftning måste dock uppställas vissa förbehåll och begränsningar, för att en sådan lag icke må skada jordägarnas berättigade intressen. Friköpningsrätten bör i främsta rummet och till huvudsaklig del gälla arrenden av jord, tillhörig aktiebolag, förening för ekonomisk verksamhet samt enskild skogsspekulant, dock ej alla dylika arrenden. De arrendatorer, som undantagas från den särskilda arrendelagstiftningens skydd, kunna än mindre tillerkännas friköpningsrätt. Undantag bör ock göras för jordbruk, som äro så belägna till bolagens skogskomplex, att friköpningen skulle skada bestående jordfördelning och vålla men för skogsdriften. Bolagen böra slutligen få behålla ett lämpligt antal på lämpliga platser belägna arrendeställen för sina skogsförvaltare och andra nödiga tjänstemän.

För arrendejordbruk, tillhöriga andra enskilda än skogsspekulanter, måste friköpningen än starkare begränsas. Den kan komma i fråga endast för utgårdar, strögods samt andra från huvudegendomarna mera avskilt liggande arrendegårdar och förutvarande torp, vilkas ekonomiska sammanhang med huvudgårdarna praktiskt taget upphört vid tidpunkten för friköpningslagstiftningens ikraftträdande. Till friköpning kunna således icke ifrågakomma arrendejordbruk med arbetsprestationer till huvudgården eller arrendejordbruk med sådant läge på marken, att deras frånskiljande från huvudegendomen skulle medföra olägenhet för dennas jordbruk eller skogsbruk. Vid detta ärendes utredning borde således största varsamhet iakttagas.

Friköpning bör i varje fall endast medgivas för den händelse, att arren-

datorn själv brukat fastigheten under viss väl avvägd minimitid eller ock övertagit fastigheten från närskylda i rätt uppstigande led eller syskon eller syskons avkomling. Beträffande det värde, efter vilket avlösning skulle kunna ske, kan icke ifrågakomma att därutinnan tillämpa grunder, som innefatta en egendomskonfiskation, men icke heller att bestämma ett värde efter marknadslägets toppriser eller efter taxeringsvärdena, vilka, i enlighet med nuvarande tendenser på jordbeskattningens område, uppenbarligen blivit för höga i förhållande till avkastningsvärdena. Avlösning bör ske enligt värderingsvärden efter i huvudsak samma grunder, som vid hypoteksföreningars värderingar för hypotekslån. Det avlösta jordbruket bör upplåtas med äganderätt med iakttagande dock, att innan förräntning och amortering av lösensumman slutförts, jordbruket icke bör få komma i händerna på innehavare, som icke avse att bruka det såsom verkliga jordbrukare.

En tid av två eller högst tre årtionden från lagens ikraftträdande bör bestämmas för friköpningsrättens utövning. Avlösning bör lämpligen verkställas av de tillämnade länsägodelningsrätterna, vilkas beslut böra få överklagas hos underrätten med klagorätt därifrån till hovrätt och sist till högsta domstol.

Förslag till ändringar i den allmänna arrendelagen böra först utarbetas och föreläggas statsmakterna till antagande, innan frågan om en lagstiftning angående friköpning tages under detaljerad omprövning. Även om hinder ej möter för genomförande av en dylik lagstiftning för de delar av landet, där norrländska arrendelagen tillämpas, är dock fråga om en partiell expropriationslagstiftning för dessa landsdelar vore ändamålsenlig.

III. Vanhävdslag.

Jordkommissionen har framlagt ett utkast till lag om förekommande av vanhävd av jordbruk. Det är till sin konstruktion byggt i huvudsak på den norrländska uppsiktslagen, som är gällande för Norrland, Värmland och delar av Dalarne. Betydelsefulla avvikelser förekomma dock.

Den norrländska lagen avser endast jordbruk, tillhöriga bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter. Kommissionens förslag till rikslagstiftning innefattar åter alla jordbruk i landet, oavsett deras storlek och oavsett, om de utgöras av kameralt självständiga fastigheter eller icke. Den enda begränsningen är, att jordbruket kan »lämna huvudsaklig bärgning åt en medelstor familj».

Vanhävdslagens uppgift är tvåfaldig. Dels skall den stödja arrende- och avlösningslagarna så, att en jordägare ej skall kunna undgå dem genom att nedlägga jordbruket. Dels skall den beivra vanhävd i och för sig såsom skadlig för det allmänna bästa och av denna anledning har dess tillämpning utsträckts även till andra jordbruk än dem, som omfattas av arrende- och avlösningslagarna.

Norrlandslagen innehåller ingen annan påföljd än upprepade böter för underlåtenhet att enligt föreläggande avhjälpa vanhävd. I förslaget är nu tillagt, att om vanhävden varit synnerligen grov och jordägaren visat uppenbar tredska i fråga om dess avhjälpande, så kan av domstol föreskrivas, att

fastigheten, sedan ett år förflutit, från det utslaget vunnit laga kraft, skall genom överexekutor försäljas å offentlig auktion.

På grund av förslagets omfattning att gälla även mindre jordbruk, föreslås, att stadgandena ej äga tillämpning, om jordägaren finnes vara på grund av medellöshet eller annan giltig orsak urståndsatt att avhjälpa vanhävden.

Enligt norrlandskommitténs förslag skulle både arrende- och vanhävdslagen samtidigt gälla för samma jordbruk. Enligt den sedan tillkomna norrlandslagstiftningen skola väsentligen jordbruk, som lyda under arrendelagen, vara fritagna från vanhävdslagens tillämpning, och där uppsiktslagen gäller, skall åter arrendelagen ej gälla. Kommissionens förslag upptager härutinnan norrlandskommitténs ståndpunkt, vilken ock förordats av sakkunniga för utredning om norrländska uppsikts- och arrendelagarna.

Norrlandslagen avsåg också att förhindra, att sammanläggning av bolags och skogsspekulanters jordbruk skedde i syfte att minska kostnaderna för åbyggnader och komma ifrån besväret med jordbruket. Underdomstolar hava tolkat lagen så, att åbyggnaders bortförande tillåtits, blott jorden någorlunda skötes antingen för sig eller i sambruk med annan jord; den sociala synpunkten att bibehålla ett jordbrukarhem förbigås. Förslaget har undanröjt möjligheten till en sådan tolkning. — Underdomstolar hava vidare i allmänhet ansett, att vanhävd, som uppkommit före norrlandslagens trädande i kraft, icke fölle under samma lags bestämmelser. En dylik tolkning har kommissionen förklarat sig anse vara undanröjd genom en av kommissionen åberopad dom av högsta domstolen.

Lagens efterlevande övervakas av jordkommissionerna inom länen och jordkommittéerna i socknarna. Någon inspektion å alla fastigheter är ej ifrågasatt. Blott när anmälan inkommer om vanhävd i något visst fall eller sådan eljest blir kunnig, företages därom en undersökning. Därutinnan liksom i övriga delar överensstämmer förslaget väsentligen med norrlandslagen.

Herr *Lindhagen* är skiljaktig så tillvida, att han anser anledning icke finnas, att den stora mängden småbrukare såsom de verkliga yrkesidkarna på jordbrukets område underkastas en vanhävdslag. Det ligger i deras intresse att vårda jordbruket så, att de kunna få sin bärgning. Bristande insikt eller förmåga böra avhjälpas genom upplysning och ekonomiskt stöd. Emellertid har det visat sig, att vanhävd i stor utsträckning kan förekomma å större jordbruk, vanligen sådana gods, på vilka ägaren sällan är bosatt. Reservanten vill därför inskränka vanhävdslagen att gälla dels sådana jordbruk, som omfattas av arrende- och avlösningslagarna, och dels gods. Dessutom förordas bl. a. tydlig föreskrift i lagen, att även vanhävd, uppkommen före lagens trädande i kraft, skall innefattas under densamma.

I det särskilda yttrandet av herrar *Ehrenborg* och *Jansson* framlägges ett utkast till lag angående uppsikt å vissa jordbruk. Det är huvudsakligen byggt på den norrländska uppsiktslagen. Det innefattar ej en allmän vanhävdslag, utan avser endast att vara ett komplement till förslagsställarnas båda lagutkast om arrende till förekommande att jordägaren undgår tillämpning av arrendelagstiftningen genom att i stället nedlägga jordbruket.

Förslaget omfattar således fastighet på landet, tillhörig bolag, förening för ekonomisk verksamhet eller enskild spekulant samt vidare arrenden av sådana mindre jordbruk, lydande under huvudgård, vilka falla under förslaget till lag angående vissa jordbruksarrenden. Förslaget bibehåller norrlandslagstiftningens ordning, att där arrendelagen gäller blir vanhävdslagen icke tillämplig och tvärt om.

I herrar *Olssons* och *Wohlins* särskilda yttrande förordas en uppsiktslag för nyttjanderättsupplåtelser å jord, tillhörig bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter och belägen inom de delar av riket, där norrlandslagen icke gäller. I sina huvuddrag bör denna uppsiktslag utarbetas med norrlandslagen som förebild, men erforderliga eventuella skiljaktigheter noga undersökas.